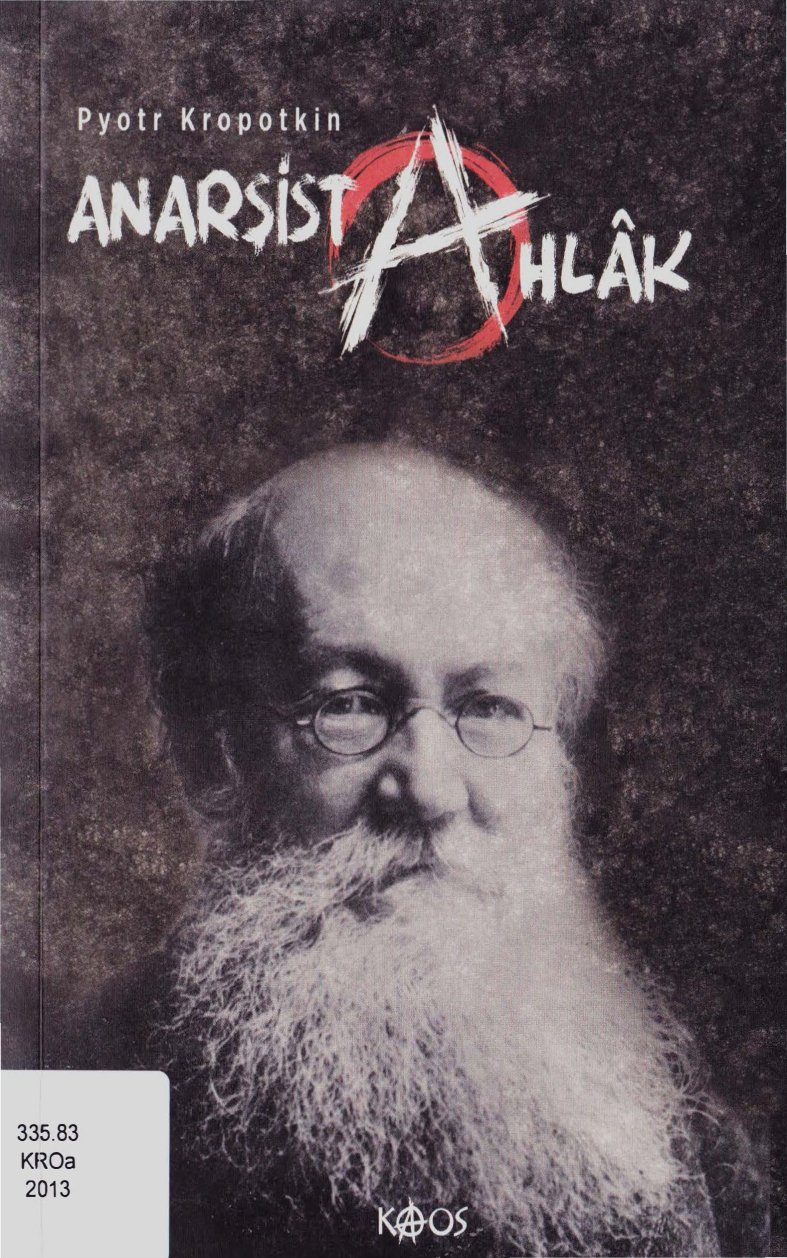
Pyotr Kropotkin

ANARSİST AHLÂK

335.83
KROa
2013

KAOS

Pyotr Alekseyeviç Kropotkin

1842'de Moskova'da doğdu. Çar ailesiyle akrabalık bağları olan Kropotkin, soylu çocuklarının okuduğu, İmparatorluğun ayrıcalıklı askerî okulu olan Pajeski Korpus'a kaydedildi. Parlak bir gelecek vaat eden Pyotr Kropotkin, 1862'de askerî okul öğrenciliğini başarıyla tamamladı. Yüksek kademelerdeki görevlere gelmesini garantileyen hassa birliklerine girmek yerine, ailesini, öğretmenlerini ve Çar II. Aleksandr'ı şaşırtan bir kararla Doğu Sibirya'daki Amur Kazak Birlikleri'nde mütevazı bir görevi tercih etti. Fakat orduya karşı duyduğu soğukluk, Sibirya'da askerî görevli olarak yaşamlarına tanık olduğu sürgünler arasında kısa sürede nefrete dönüştü. 1867'de ordudan ayrılıp Petersburg Üniversitesi fizik-matematik fakültesine kaydoldu.

Rus otokrasisinden reform atılımı bekleyen Kropotkin, Sibirya deneyiminden sonra bu umudunu tümüyle yitirmişti. 1872'de İsviçre'ye yaptığı birkaç aylık seyahatte I. Enternasyonal'deki anarşistlerle tanıştı. Rusya'ya döndüğünde, narodnik Çaykovski grubuna katılarak propaganda çalışmalarını sürdürdü. Ancak, 1874'te tutuklanıp Petropavlovsk Kalesi'ne kapatılan Kropotkin, iki yıl sonra tedavi için sevk edildiği hastaneden gözüpek bir kaçış planıyla, arkadaşları tarafından kaçırılarak yurtdışına çıkarıldı.

Uluslararası anarşist hareketin önemli bir düşünürü olan Kropotkin, kırk yıl kadar Avrupa'da sürgün yaşadıktan sonra, 1917 Şubat Devrimi'nde, 75 yaşındayken Rusya'ya döndü. Bolşevik rejimin despotik, bürokratik yönelişini ilk günden gören Kropotkin, Lenin ve Bolşevikleri sık sık uyarmak gibi iyi niyetli bir tutum takındı. Ancak, anarşistlere ve diğer muhaliflere karşı başlatılan sürek avı nedeniyle bu uyarıları dünya kamuoyu nezdinde protestoya dönüştü.

Hiyerarşik toplumsal düzeni anarşist bir sosyolog gözüyle eleştiren ve somut alternatifler öneren Kropotkin, çok sayıda eser kaleme aldı. *Karşılıklı Yardımlaşma*, *Ekmeğin Fethi*, *Bir Devrimcinin Anıları*, *"Tarlalar Fabrikalar Atölyeler"*, *"Büyük Devrim"*, *"Etika"* onun önemli eserleridir.

Kropotkin, 8 Şubat 1921'de hayata veda etti. Beş kilometrelik kortej oluşturan kalabalık bir kitle, cenazeyi Moskova mezarlığına taşıdı. Bolşevik diktatörlüğe karşı anarşistlerin son kitlesel gösterisine dönüşen bu cenaze töreninde, anarşistlerin pankartlarında "Otoritenin Olduğu Yerde Özgürlük Yoktur" sözleri yazılıydı.

Ben Afrika'da kanat çırpan kelebeğin
Kuzey Amerika'da yarattığı kasırgayı istiyorum.
Ben kaos istiyorum!

Anarşist Ahlâk
Pyotr Kropotkin

Fransızca'dan Çeviren:
Işık Ergüden

Kitabın Özgün Adı ve Basımı:
La Morale Anarchiste,
Groupe Fresnes-Antony, Paris, 1989

Kaos Yayınları: 35
1. Baskı: Kasım 2013, İstanbul

Kapak Tasarım-Uygulama:
Metin Tekeroğlu

Baskı: Sena Ofset
Ambalaj, Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
B Blok Kat: 4 No. 20 Topkapı-İstanbul
Sertifika No: 12064

Kaos Yayınları
Sertifika No: 21440
Feridiye Cd. No. 21/1 Fidan Apt.
Taksim-İstanbul Tel: (212) 297 38 75

www.kaosyayinlari.com
kaosyayinlari@yahoo.com

ISBN 978-975-7005-38-4

Pyotr Kropotkin

ANARŞİST AHLÂK

Fransızca'dan Çeviren:
Işık Ergüden

KAOS

Yayıncının Notu

Elinizdeki kitap, Kropotkin'in *La Morale Anarchiste* başlığıyla yazmış olduğu özgün bir metindir. Metin, ilk kez 1889'da *Les Temps Nouveaux* adlı periyodik yayının broşürü olarak Paris'te yayımlanmış, daha sonraki yıllarda da pek çok dilde çeşitli basımları yapılmıştır.

Kitap olarak Türkçe'de ilk kez, yine Işık Ergüden'in çevirisiyle 1997'de Doruk Yayınları tarafından *Anarşist Etik* ismiyle basılmıştır. Ancak, bu isim benzerliği yazarın başka bir çalışması olan *Etika*'yı çağrıştırsa da, elinizdeki kitap herhangi bir eserin devamı ya da kısaltılmış versiyonu değildir. Kropotkin'in ölümünden sonra yayımlanan ve konusu bu kitapla aynı olan Etika, tümüyle farklı ve daha kapsamlı bir eserdir; 1935 ve 1992'de olmak üzere Türkçe'de iki kez basılmıştır.

Anarşist Ahlâk'ın bu basımında, 1997'deki çeviri yeniden gözden geçirildi. Ayrıca, gerekli görülen bazı dipnotlar köşeli parantez içinde kitaba eklendi.

I

İnsanlık düşüncesinin tarihi, sarkacın yüzyıllardır sürüp duran salınımlarını anımsatır. Uzun bir uyku döneminin ardından uyanma anı geldiğinde, düşünce, ilgili herkesin –yöneticilerin, yasa koyucuların, ruhbanların– onu özenle sarıp sarmaladıkları zincirlerden kurtulur. Bu zincirleri parçalar. Kendisine öğretilen her şeyi sert bir eleştiriden geçirir ve bağrında yetiştiği dinsel, politik, yasal ve toplumsal önyargıların boşluğunu tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer. Araştırmayı bilinmedik yollara yöneltir, umulmadık bulgularla bilgimizi zenginleştirir, yeni bilimler yaratır.

Ama, düşüncenin kaşarlanmış düşmanları –yöneticiler, yasa koyucular, din adamları– yenilginin hemen ardından ayağa kalkarlar. Dağınık güçlerini yavaş yavaş toparlarlar; bağlılıklarını ve kurallarını, kimi yeni gereksinimlere uydurarak tazelerler. Kendi ruhlarına da işlemiş bu karakter ve düşünce köleliğinden, toplumun bir anlık örgütsüzlüğünden yararlanarak, bazılarının dinlenme gereksinimini, diğerlerinin zenginleşme açlığını, bir başkalarının boşa çıkarılmış umutlarını –özellikle boşa çıkarılmış umutları– sömürerek öncelikle çocuğu eğitim yoluy-

la egemenlik altına almakla, usul usul yeniden işlerinin başına geçerler.

Çocuk ruhu güçsüzdür. Ürküterek ona boyun eğdirmek çok kolaydır; yaptıkları da budur. Çocuğu ürkekleştirirler, ve o zaman, ona cehennem işkencelerinden söz ederler; lanetlenmiş ruhun ıstıraplarını, merhametsiz bir tanrının cezalandırmasını onun önünde överler. Bir süre sonra çocuğa Devrim'in korkunçluğundan söz edecekler, onu "düzenin dostu" hâline getirmek için devrimcilerin aşırılıklarını istismar edeceklerdir. Din adamı, ilahî yasa olarak adlandırdığı şeye çocuk daha iyi itaat etsin diye, onu ceza yasası düşüncesine alıştıracaktır; avukat da ceza yasasına daha iyi itaat ettirmek için çocuğa ilahî yasadan söz edecektir. Böylece, gelecek kuşakların düşüncesi, –otorite ve kölelik her zaman el ele yürüdüğünden– hem otoriter hem de köle ruhlu olmayı sağlayan bu dinsel alışkanlığı, çağdaşlarımızda da gereğinden çok gördüğümüz bu boyun eğme alışkanlığını kazanmış olacaktır.

Bu uyku dönemleri boyunca, ahlâk sorunları ender olarak tartışılır. Dinsel uygulamalar ve hukuksal ikiyüzlülük bu tartışmaların yerini alır. Eleştiri yapılmaz, insan kendini alışkanlığın ve duyarsızlığın ellerine bırakır. Yerleşik ahlâka ne ilgi gösterilir, ne de karşı çıkılır. Davranışları, öğrenildiği söylenen şeylere görünüşte uydurmak için elden

gelen yapılır ve toplumun ahlâk düzeyi giderek düşer. Çöküş dönemi Romalılarının, Devrim öncesi Fransa'sının ve burjuva rejiminin son döneminin ahlâkına varılır.

İnsanda, iyi, yüce, yüksek nitelikli ve bağımsız ne varsa yavaş yavaş körelir, kullanılmadan duran bıçak gibi pas tutar. Yalan, erdem olur; yaltaklanma, görev. Nasıl olursa olsun zengin olmak, anın tadını çıkarmak, zekâyı, yeteneği, enerjiyi tüketmek; bunlar, idealleri burjuva gibi gözükmek olan yoksul insanların çoğunun olduğu kadar, geçim derdi olmayan sınıfların da parolası hâline gelir. O zaman, yöneticilerin –yargıcın, ruhbanın ve hâli vakti az çok yerinde sınıfların– ahlâk bozukluğu öyle çileden çıkarıcı bir hâl alır ki, sarkacın diğer yöne salınımı başlar.

Gençlik yavaş yavaş zincirlerinden kurtulur, önyargıları üstünden atar, eleştiri geri gelir. Düşünce uykudan uyanır, önce birkaç kişide; ama uyanış, alttan alta, kitlelere ulaşır. Atılım oluşur, devrim ortaya çıkar.

Ahlâk sorunu, her seferinde yeniden tartışma konusu olur. Dinsel korkulardan kurtulan beyin, "niçin bu ikiyüzlü ahlâkın ilkelerini izleyeyim?" diye kendi kendine sorar. –"Niçin herhangi bir ahlâk gereksin?"

O zaman, henüz açıklanamamış olan, her adımda

karşılaşılan ve anlamak için hayvanlara, bitkilere, kayalara kadar inmeyip insan doğasının bir ayrıcalığı olduğuna inandıkça da asla açıklanamayacak olan bu ahlâk duygusu anlaşılmaya çalışılır. Yine de insan, bu ahlâkı, dönemin bilimine göre kendine açıklamaya çalışır.

Ve –bunu söylemeye gerek var mı?– yerleşik ahlâkın, daha doğrusu, bunun yerine geçen ikiyüzlülüğün temelleri yıkıldıkça, toplumda ahlâk düzeyi yükselir. Özellikle bu dönemlerde, ikiyüzlülük tamamen eleştirilip yadsındığında ahlâk duygusu en hızlı ilerlemesini gerçekleştirir; ancak o zaman bu duygu büyür, yükselir, incelik kazanır.

Bu durum, on sekizinci yüzyılda görüldü. "Arıların Masalları" adlı eseri ve buna eklediği yorumlarıyla İngiltere'yi çok kızdırmış olan anonim yazar Mandeville, daha 1723'te, ahlâk adı altındaki toplumsal ikiyüzlülüğe saldırmıştı. Mandeville, ahlâk denilen alışkanlıkların nasıl ikiyüzlü bir maskeden başka şey olmadığını; geçerli ahlâk kuralının egemenliği altında olduğuna inanılan tutkuların, tam tersine, özellikle bu kuralın sınırlamaları nedeniyle nasıl çok daha kötü bir yönelime girdiğini gösteriyordu. Fourier'nin daha sonra yaptığı gibi, tutkular için özgür alan istiyordu. Bu alan yoksa, tutkular birçok kötülüğe yol açacak biçimde yozlaşırdı; ve bu konuda, döneminin zooloji bilgisinden yoksun olma-

sının, yani hayvanların ahlâkını hesaba katmamasının bedelini ödeyerek, insanların ahlâkî düşüncesinin kökenini ebeveynlerin ve yönetici sınıfların çıkarcı dalkavuklukları ile açıklamıştı.

Daha sonra, İskoçyalı filozofların ve Ansiklopedistlerin, ahlâk düşüncesine yönelttikleri keskin eleştirileri biliyoruz. 1793 anarşistlerini tanıyor ve en yüksek düzeyde gelişmiş ahlâk duygusunun kimlerde bulunduğunu biliyoruz: Yüce Varlık'ın ahlâkî yaptırımını ve verdiği ödevleri öven yasa koyucular, yurtseverler ve jakobenlerde ya da yakın dönemde Guyau'nun yaptığı gibi ödevi ve ahlâkî yaptırımı yadsıyan Hebertist ateistlerde.

–"Niçin ahlâklı olmalıyım?" İşte, on ikinci yüzyıl rasyonalistlerinin, on altıncı yüzyıl filozoflarının, on sekizinci yüzyıl filozof ve devrimcilerinin kendilerine sordukları soru. Daha sonra bu soru İngiliz faydacılarında (Bentham ve Mill), Bühner gibi Alman materyalistlerinde, 1860-70 yıllarının Rus nihilistlerinde, anarşist etiğin (toplumların ahlâk bilimi) ne yazık ki çok erken yaşta ölmüş genç kurucusunda –Guyau'da– yeniden ortaya çıktı; nihayetinde bu soru, şu dönemde genç Fransız anarşistlerinin de kendilerine sordukları sorudur. Niçin, gerçekten? Son otuz yıldır Rus gençliği de bu aynı soruyla coşmaktadır. "Ahlâksız olacağım," diyordu arkadaşına, kafasını meşgûl eden düşünceleri böylelikle eyleme

dönüştüren genç bir nihilist. –"Ahlâksız olacağım, niçin olmayayım ki?"

"İncil istediği için mi ahlâklı olmalıyım? Ama İncil, Babil ve Yahudi geleneklerinin biraraya getirilmesinden başka bir şey değildir. Homeros'un lirik şiirlerinde olduğu ya da Bask lirik şiirleri veya Moğol söylencelerinde yapılageldiği gibi, biraraya getirilmiş gelenekler! Öyleyse, Doğu'nun yarı-barbar halklarının düşünce düzeyine mi geri dönmeliyim?

"Kant bana, kesin buyruktan, kendi içimden gelen ve bana ahlâklı olmayı emreden gizemli bir düzenden söz ettiği için mi ahlâklı olmam gerekiyor? Ama bu 'kesin buyruk' niçin benim eylemlerim üzerinde, başka bir buyruktan, arada bir bana sarhoş olmamı emreden buyruktan daha çok hak sahibi olsun? Bir sözcük bu, bir sözcükten başka bir şey değil, cehaletimizi örtmek için keşfedilmiş Tanrı ya da Yazgı gibi bir sözcük!

"Yoksa, yoldan geçerken ırmağa düşen birinin boğulmasını seyredecek yerde, onu kurtarmak için ben boğulursam daha mutlu olacağıma beni inandırmak isteyen Bentham'ı sevindirmek için mi ahlâklı olmalıyım?

"Yoksa, böyle bir eğitim aldığım için mi? Ahlâkı bana annem öğrettiği için mi? Ama o zaman, çok iyi ama çok cahil olan annem –hepimizin anneleri– sırf bir yığın aptallık öğretti diye, İsa ya da Meryem tab-

losu önünde diz çökmem, krala ya da hükümdara saygı göstermem, bir alçak olduğunu bildiğim yargıcın önünde eğilmem de gerekmeyecek mi?

"Safsata bütün bunlar; tüm diğerleri gibi, bunlardan da kendimi kurtarmaya çalışacağım. Ahlâksız olmak beni iğrendirse bile, öyle olmak için kendimi zorlayacağım; tıpkı yeniyetmelikte, bana korku aşılanmış olmasına karşın, karanlıktan, mezarlıktan, hayaletlerden ve ölülerden korkmamak için kendimi zorladığım gibi. Bunu, dinlerin sömürdüğü bir silahı parçalamak için yapacağım; velhasılı, bunu, ahlâklılık adı verilen bir sözcük adına bize dayatılmaya çalışılan ikiyüzlülüğü protesto etmek için yapacağım."

İşte, "yaşlı dünya"nın önyargılarından vazgeçtiği ve "ne kadar saygıdeğer olursa olsun hiçbir otorite önünde eğilmemek, akıl tarafından ortaya konulmadıkça hiçbir ilkeyi benimsememek" biçimindeki nihilizmin ya da dahası anarşist felsefenin bayrağını açtığı anda Rus gençliğinin düşünce tarzı budur.

Nihilist gençliğin, babalarının ahlâk öğretisini çöp sepetine attıktan ve tüm ahlâk sistemlerini yaktıktan sonra, İncil, "bilinç", "kesin buyruk" ya da faydacıların "özümlenmiş çıkar"larının himayesinde babalarının asla yaşayamadıkları kadar yüksek bir ahlâkî gelenek odağını kendi içlerinde yarattıklarını eklemeye gerek var mı?

Ama, "niçin ahlâklı olayım?" sorusunu yanıtlamadan önce, sorunun gerektiği gibi ortaya konulup konulmadığına bakalım; insan davranışlarının güdülerini çözümleyelim.

II

Atalarımız, insanı şu ya da bu biçimde davranmaya iten şeyi anlamak istediklerinde, bu sorunu çok basit bir biçimde çözüyorlardı. Onların açıklamalarını tasvir eden Katolik resimler günümüzde bile görülebilir. Bir adam kırlarda dolaşmakta ve hiç farkında olmaksızın, sol omzunda şeytanı, sağ omzunda da meleği taşımaktadır. Şeytan kötülük yapmaya iter, melek engellemeye çalışır. Ve eğer melek üstün gelir ve adam erdemli kalırsa, üç başka melek onu tuttukları gibi göğe çıkarır. Böylece her şey gayet iyi açıklanmış olur.

Bu konularda çok iyi eğitilmiş olan çocuk bakıcısı yaşlı kadınlarımız, size, gömleğinin yakasını çözmeden bir çocuğu asla yatağa yatırmamak gerektiğini söyleyeceklerdir. Boyunda, bekçi meleğin yerleşebileceği yeterince sıcak bir yeri açık bırakmak gerekir. Yoksa, şeytan, uykuda bile çocuğun kafasını karıştırır.

Bu naif kavramlar geçip gider. Ama eski sözcükler yok olsa bile öz hep aynı kalır.

Eğitimli insanlar artık şeytana inanmıyor; ama düşünceleri bizim çocuk bakıcılarımızdan daha rasyonel olmadığından, felsefe adıyla kutsanmış sko-

lastik boş sözler altında şeytana ve meleğe kılık değiştirtiyorlar. Günümüzde "ten, tutku" sözcükleri, "şeytan"ın yerini almıştır.

"Melek" sözcüğünün yerine "bilinç" ya da "ruh" sözcükleri geçecektir. Masonların deyişiyle, "Yaratıcı Tanrı düşüncesinin" ya da "Büyük Mimar"ın "yansısı" denecektir. Ama, insan eylemleri her zaman, iki düşman unsur arasındaki mücadelenin sonucu olarak gösterilir. Ve iki unsurdan biri –ruh ya da bilinç–, diğer unsur –ten ya da tutkular– üzerinde ne kadar zafer kazanırsa, insan daima o kadar erdemli kabul edilir.

İngiliz filozoflar ve onların ardından da Ansiklopedistler, bu ilkel anlayışların tersine, şeytanın ve meleğin insan davranışlarında hiç yeri olmadığını ve iyi ya da kötü, yararlı ya da zararlı davranışların tek bir güdüden, zevk arayışından kaynaklandığını ortaya koyduklarında büyük babalarımızın uğradığı şaşkınlık kolayca anlaşılır.

Tüm dinî tarikatlar, özellikle de dürüstlük taslayan sahte sofu kalabalıklar, "ahlâksızlık bu!" diye feryat etti. Düşünürlere sövgüler yağdırıldı ve aforoz edildiler. Daha sonra, çağımızın akışı içinde, aynı düşünceler Bentham, John Stuart Mill, Çernişevski ve daha başkalarınca yeniden ele alındığında ve bu düşünürler, bencilliğin ya da zevk arayışının tüm davranışlarımızın gerçek güdüsü olduğunu or-

taya atıp kanıtladıklarında lanetlemeler çoğaldı. Onların kitaplarına karşı ortak bir sessizlik oluşturuldu, zır cahil yazar muamelesi gördüler.

Oysa bu saptamadan daha doğru ne olabilirdi ki?

İşte, çocuğun elindeki son ekmek parçasını çalan bir adam. Onun iğrenç bir bencil olduğundan, yalnızca kendi çıkarını rehber aldığından herkes emindir.

Ama işte, herkesin erdemli olarak tanımlayabileceği bir diğer adam. Elindeki son ekmek parçasını aç birisiyle paylaşıyor. Üşüyen birine vermek için ceketini çıkarıyor. Dinî jargonu ağızlarından eksik etmeyen ahlâkçılar, bu adamın komşusuna olan sevgisinin kendinden vazgeçme düzeyine vardığını, onun bencillikten tamamen farklı bir tutkuya boyun eğdiğini söylemekte birbirleriyle yarışırlar.

Oysa, bu iki eylemin sonuçları insanlık için ne kadar farklı olursa olsun, dürtünün her zaman aynı olduğu biraz düşünüldüğünde hemencecik anlaşılır. Bu, zevk arayışıdır.

Son gömleğini başkasına veren insan, zevk almasa bunu yapmaz. Çocuğun elindeki ekmeği almaktan zevk duyarsa, bunu yapar; ama bu davranış onu iğrendirir, ekmeğini vermekten zevk alır; ve verir.

Yerleşik anlamları olan sözcükleri yeni bir anlamda kullanıp kafa karışıklığı yaratmakta sakınca yoksa, her ikisinin de kendi bencilliklerinin etkisiyle hareket ettiğini söyleyebiliriz. Kimileri, düşünce-

yi hayâl gücünü etkileyen biçimde ortaya koyarak belirginleştirmek –ve aynı zamanda bu iki davranışın iki farklı güdüsü olduğunu öne süren efsaneyi yıkmak– için iki davranışın aynı zevk arayışı güdüsüne ya da –aynı anlama gelmek üzere– bir acıyı ortadan kaldırma güdüsüne sahip olduğunu gerçekten söylediler.

Alçakların alçağını düşünelim: Otuz beş bin Parisli'yi katleden bir Thiers'i; gırtlağına kadar sefahat âlemine gömülmek için tüm bir aileyi boğazlayan katili ele alın. Onlar böyle davranırlar, çünkü o anda zafer ya da para arzusu, tüm diğer arzulara üstün gelir: O anda, acıma, hatta merhamet bile, bu diğer arzu, bu diğer susuzluk tarafından söndürülür. Doğalarının bir gereksinimini tatmin etmek için neredeyse robot gibi davranırlar.

Ya da güçlü tutkuları bir yana bırakıp, küçük insanı ele alalım; birinden para sızdırmak, tafra satmak ya da kurnazlık etmek için dostlarını aldatanı, her adımda bir yalan söyleyeni. Karısına ya da metresine mücevher satın almak için işçilerini kuruş kuruş soyan burjuvayı ele alın. Herhangi bir basit alçağı ele alın. O da, bir dürtüye boyun eğmekten başka bir şey yapmamaktadır; bir gereksinimi tatmine, ya da kendisine üzüntü veren bir şeyi ortadan kaldırmaya çalışır.

Bir Rus nihilisti gibi tüm varlığını ezilenlerin

kurtuluşuna adamış, idam sehpasına çıkmış biriyle bu küçük alçağı karşılaştırmak neredeyse utanç vericidir, çünkü bu iki yaşamın sonuçları farklıdır; bir davranış bizi cezbederken, diğeri tarafından itildiğimizi hissederiz.

Ve yine bu şehitle, idama giden bu nihilist kadınla, tam idam sehpasına çıkartılırken bile konuşsanız, size, ne çarın köpeklerinin ardına düştüğü yaşamını, ne de ölümünü, emekçilerden çalınmış meteliklerle yaşayan o küçük alçağın yaşamıyla değişmeyeceğini söyleyecektir. Bu kadın en büyük zevki kendi varoluşunda, güçlü canavarlara karşı mücadelede bulmaktadır. Bu mücadelenin dışında tüm geri kalanlar ona öyle aşağılık, öyle sıkıcı, öyle acınası gelir ki! "Siz yaşamıyor, sürünüyorsunuz; ben yaşadım!" diye yanıt verir.

Elbette insanın düşünülmüş, bilinçli eylemlerinden söz ediyoruz; yaşamımızın çok geniş bir bölümünü dolduran, bilinçsiz, neredeyse istençdışı bu büyük bir dizi davranıştan daha sonra söz edeceğiz. Pekâlâ! insan, bilinçli ya da düşünülmüş davranışlarında daima kendisini mutlu edecek şeyi arar.

Kimi sarhoş olur ve kendini her gün yabanî biri durumuna düşürür, çünkü sinir sisteminde bulamadığı sinirsel uyarıyı şarapta arar. Başka biri, sarhoş olmaz, şarapta zevk bulsa bile, şarabın zevkine yeğlediği diğer zevklerden tadabilmek amacıyla, düşün-

ce berraklığını ve güçlerinin bütünlüğünü korumak istediğinden şarabı reddeder. Ama bu, büyük bir akşam yemeğinin mönüsüne göz attıktan sonra, tercih ettiği bir diğer yemeği tıka basa yemek için, sevdiği bir yemeği reddeden bir gurme gibi davranmak değilse, nedir?

İnsan ne yaparsa yapsın, daima bir zevk elde etmeye çalışır ya da bir acıdan kaçınır.

Bir kadın ilk karşısına çıkana vermek için, ekmeğinin son lokmasından kendisini mahrum bıraktığında, kendisi geminin güvertesinde tir tir titrerken üşüyen başka bir kadının örtünmesi için üstündeki son paçavrayı çıkarıp verdiğinde, bunu, aç bir insanı ya da üşüyen bir kadını gördüğünde, açlıktan ya da üşümekten kendi çektiği acıya oranla daha çok acı çekeceği için yapar. Böylece, yalnızca kendileri de bu acıyı hissetmiş olanların şiddetini bilebileceği bir acıyı ortadan kaldırır.Guyau'nun sözünü ettiği, akrabasının ölümünün intikamını hâlâ alamadığı düşüncesiyle kendi kendini yiyen Avustralyalı; ödlekliğinin bilinciyle içi içini kemirerek çöktüğünde ve intikamını alana dek kendine gelemediğinde, kafasından çıkmayan bu duygudan kurtulmak ve en üstün zevk olan içsel huzuru elde etmek için, kimi kez kahramanlık gerektiren bu eylemi gerçekleştirir.

Bir maymun sürüsü, içlerinden birinin avcının kurşunlarıyla vurulduğunu gördüğünde, tüfeğin teh-

ditlerine rağmen ölüyü geri almak için avcının çadırını kuşatır, sonunda sürünün en yaşlısı açıkça içeri girer, önce avcıyı tehdit eder, sonra ona yakarır ve sonuçta ağlayıp sızlayarak ölüyü ondan geri ister ve maymun sürüsü, ölü arkadaşlarını inleye inleye sırtlayıp ormana taşırlarken, her türlü kişisel güvenlik fikrinden daha güçlü olan teselli arayışı duygusuna boyun eğmiş olurlar. Onlardaki bu duygu, tüm diğerlerine üstün gelir. Arkadaşlarını yaşama geri döndürebileceklerine emin olamadıklarından, onlar için yaşam bile tüm çekiciliğini yitirir. Bu duygu öylesine baskın çıkar ki, zavallı hayvanlar bundan kurtulmak için her şeyi göze alırlar.

Katı yürekli şu hayvanın –insanın– yaktığı bir karınca yuvasının alevlerine binlerce karınca kendini atıp larvalarını kurtarmak için yüzlercesi öldüğünde, yine bir gereksinime, yavruları kurtarma gereksinimine boyun eğerler. Hiçbir burjuvanın çocuklarını büyütürken göstermediği titizlikle büyüttükleri bu larvaları kurtarma zevki için her şeyi göze alırlar.

Nihayet, bir tekhücreli çok sıcak güneş ışınından sakınıp ılık bir yer bulmaya gittiğinde ya da bir bitki çiçeklerini güneşe çevirdiğinde veya gece yaklaşınca yapraklarını kapattığında, bu varlıklar da acıdan kaçınma ve zevk elde etme gereksinimine boyun eğerler; tıpkı karınca, maymun, Avustralyalı, Hıristiyan şehit ya da anarşist şehit gibi.

Zevk elde etmeye çalışmak, acıdan kaçınmak organik dünyanın genel gerçeğidir (başkaları buna yasa diyecektir). Hatta yaşamın özü budur.

Hoşa giden şeyi elde etmeye çalışmaksızın yaşam bile olanaksız olur, organizma parçalanır, yaşam biter.

Demek ki, insanın eylemi ne olursa olsun, davranış çizgisi ne olursa olsun, doğasının gereksinimine uymak için daima bunu yapar. İlgisiz davranış ya da en çekici davranış gibi, en iğrenç davranış da bireyin herhangi bir gereksinimi tarafından aynı ölçüde belirlenir. Şu ya da bu biçimde davranan birey, bu davranışından zevk aldığı için böyle davranmış olur, çünkü böylelikle acıdan kaçınır ya da kaçındığına inanır.

İşte, gayet sağlam bir olgu; işte, bencillik kuramı diye adlandırılan şeyin özü.

Öyleyse, bu genel sonuca ulaşınca ilerlemiş oluyor muyuz?

–Evet, elbette ilerledik. Bir hakikâti ele geçirdik ve tüm önyargıların kökü olan önyargıyı yok ettik. Bu sonuç, insanla ilişkileri içindeki bütün materyalist felsefeyi içermektedir. Ama bundan, bireyin tüm eylemlerinin farksız olduğu sonucunu çıkarırsak, böyle sonuçlandırmakla acele etmiş olmaz mıyız?

–Bunu göreceğiz.

III

Düşünülmüş ya da bilinçli insan eylemlerinin –bilinçsiz alışkanlıklardan daha sonra söz edeceğiz– tümünün kökeninin aynı olduğunu gördük. Erdemli diye adlandırılan davranışlar ya da kokuşmuş denenler, küçük dolandırıcılıklar kadar büyük özveriler de, çekici davranışlar kadar itici davranışlar da, tümü, aynı kaynaktan türer. Tümü, bireyin doğasının bir gereksinimine yanıt vermek içindir. Hepsinin amacı zevk arayışı, bir acıdan kaçınma isteğidir.

Bunu, dayanak olarak belirtilebilecek bir yığın olgunun çok kısa bir özeti olan önceki bölümde gördük.

Bu açıklama karşısında, dinî ilkelerden başka bir şeyi gözü görmeyenlerden feryatlar yükselmesi anlaşılır bir şeydir. Bu açıklama olağanüstüne yer bırakmaz, ölümsüz ruh düşüncesini gereksiz bulur. İnsan her zaman yalnızca doğasının gereksinimlerine boyun eğerek davranıyorsa, tıpkı "bilinçli bir otomat" gibiyse, ölümsüz ruha ne gerek var? Çok az zevk tadıp fazlasıyla acı çekmiş olan ve öteki dünyada bunun karşılığını alacağını hayâl edenlerin son sığınağı ölümsüzlük de nesi?

Önyargılar içinde büyümüş, kendilerini her za-

man aldatmış olan bilime pek güvenmeyen, düşünceden çok duygular tarafından yönlendirilen bu kişilerin, son umutlarını yok eden bir açıklamayı kabul etmemeleri anlaşılır bir şeydir.

Ama, geçen yüzyıldan günümüze, insan eylemlerinin doğal açıklamasını (ya da bencillik teorisini) her işittiklerinde, başta söz ettiğimiz genç nihilistle aynı sonucu çıkarmakta ve "Kahrolsun ahlâk!" diye bağırmakta acele eden şu devrimcilere ne demeli?

İnsanın, doğasının bir gereksinimine yanıt bulmak için şu ya da bu biçimde davrandığına inandıktan sonra, bundan, bütün davranışların birbirinden farksız olduğu; artık ne iyi, ne de kötü diye bir şeyin olduğu; boğulan bir insanı yaşamı pahasına kurtarmakla, saatini çalmak için onu boğmanın aynı değerde iki davranış olduğu; insanlığın özgürlüğü için çalışması nedeniyle idam sehpasında ölen şehit ile arkadaşlarını soyan küçük alçağın –her ikisi de bir zevk elde etmek istediğinden– aynı değerde olduğu sonucunu çıkarmakta acele eden kişilere ne demeli?

Dahası bu kişiler, ne iyi ne de kötü bir kokuyu, ne gülün güzel kokusunu, ne de şeytan tersi ağacı salgısının pis kokusunu ayırt etmemek gerektiğini, çünkü bu kokuların moleküllerin hareketinden başka bir şey olmadığını; ne güzel ne de kötü bir tat olduğunu, çünkü kinin acısının da, goyav ağacı meyvesinin tatlılığının da moleküllerin hareketinden

kaynaklandığını; ne fiziksel güzellik ne de çirkinlik, ne zekilik ne de aptallık olduğunu, çünkü güzelliğin ve çirkinliğin, zekânın ya da aptallığın da organizma hücrelerinde hareket eden kimyasal ve fiziksel titreşimlerin sonucundan başka bir şey olmadığını eklerlerse, hâlâ saçmaladıklarını, ama en azından bir delinin mantığına da sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Ama bunları demediklerine göre bundan ne sonuç çıkarabiliriz? Yanıtımız basittir. 1723'te "Arıların Masalları"nda bu tarzda düşünen Mandeville, 1860-70 yıllarının Rus nihilistleri, günümüzün Parisli herhangi bir anarşisti böyle düşünmektedir; çünkü farkında olmaksızın, Hıristiyan eğitimlerinin yüklediği önyargıların batağından kurtulamamaktadırlar. Kendilerini ateist, materyalist ya da anarşist sansalar bile, tamamen kilise papazları ya da budizmin kurucuları gibi fikir yürütmektedirler.

Gerçekten de bu iyi kalpli yaşlılar bize, "Davranış, ruhun ten üzerindeki zaferini ifade ediyorsa iyidir; ruh üzerinde ten egemen olursa kötüdür; her ikisi de olmazsa, davranış ne iyi, ne de kötüdür. Davranışın iyi ya da kötü olduğuna karar vermenin başka yolu yoktur," diyorlardı.

Kilise papazları da şöyle diyordu: "Hayvanlara bakın; onlarda ölümsüz ruh yoktur: Davranışları yalnızca doğanın gereksinimlerinden birine yanıt

vermek içindir; bu yüzden hayvanlarda ne iyi ne de kötü davranış olabilir; davranışları birbirinden farksızdır ve bu nedenle hayvanlar için ne cennet ne cehennem, ne ödül ne de ceza olur."

Ve genç dostlarımız da Aziz Augustinus ve Aziz Çakyamuni'nin nakaratını yineleyerek şöyle diyorlar: "İnsan, hayvandan başka bir şey değildir, davranışları yalnızca doğasının gereksinimine yanıt vermek içindir; bu yüzden insan için ne iyi ne de kötü davranış vardır. Tüm davranışları aynıdır."

Yine de hep şu lanet olası suç ve ceza düşüncesi geçiyor akıldan; doğaüstü esinden kaynaklanan bir davranışın iyi, doğaüstü kökeni olmayanın önemsiz olduğunu öğreten şey, hep dinsel öğretinin bu saçma mirasıdır. Aynı şekilde, meleğin sağ omuzda, şeytanın sol omuzda olduğu düşüncesine de, daima buna en çok gülenlerde rastlanır. "Şeytanla meleği kovarsanız, size artık hangi davranışın iyi, hangisinin kötü olduğunu söyleyemem; çünkü buna karar vermenin başka yolunu bilmiyorum."

Papaz, şeytanı ve meleğiyle birlikte hep buradadır ve materyalist cila ne kadar bol sürülse de onu gizlemeye yetmez. Daha kötüsü, kimilerine kırbacı, kimilerine yurttaşlık ödülünü lâyık gören yargıç da her zaman buradadır ve ceza ile ödül düşüncesini kafalardan söküp atmaya anarşinin ilkeleri bile yetmez.

Bu yüzden bizler ne rahip ne de yargıç istiyoruz. Ve yalnızca şunu diyoruz:

"Şeytantersi ağacının salgısı pis kokuyor, yılan beni ısırıyor, yalancı beni aldatıyor mu? Bitki, sürüngen ve insan, her üçü de doğanın gereksinimine uyar. Olsun! Demek ki ben de, pis kokan bitkiden, zehriyle öldüren hayvandan ve hayvandan daha zehirli insandan nefret ederek, kendi doğamın gereksinimine uyuyorum. Ve bunun için, ne zaten tanımadığım şeytana, ne de yılandan daha çok tiksindiğim yargıca başvurmadan, gerektiği gibi davranacağım. Ben ve benim antipatilerimi paylaşan herkes, doğamızın gereksinimine boyun eğiyoruz. Doğa karşısında hangimizin haklı ve dolayısıyla güçlü olduğunu göreceğiz."

Bunu göreceğiz; ve böylece, Aziz Augustinusların iyiyle kötü arasında ayrım yapmak için şeytan ve melekten başka dayanakları yokken, hayvanlar âleminin bile çok daha etkili dayanaklara sahip olduğunu göreceğiz. Böcekten insana dek genel olarak hayvanlar âlemi, ne Kutsal Kitabı ne de felsefeyi inceleme gereği duymadan, neyin iyi neyin kötü olduğunu mükemmel biçimde bilir. Bunun böyle olmasının nedeni yine kendi doğalarının gereksinimidir: Soylarını koruma ve böylelikle her bireyin olası en büyük mutluluk payına sahip olma gereksinimi.

IV

İyi ile kötü arasında ayrım yapmak için Musevi, Budist, Hıristiyan ve Müslüman ilahiyatçılar, ilahî telkinin yardımına sığındılar. Yaban ya da uygar, cahil ya da bilgili, sapkın ya da düzgün ve namuslu olsun, insanın her zaman, yaptığının iyi mi, kötü mü olduğunu bildiğini ve özellikle, yaptığı kötüyse bunun ayırdında olduğunu görüyorlardı; ama bu genel olguya bir açıklama bulamayarak, burada ilahî bir telkin arama yolunu seçtiler. Ardından metafizikçi filozoflar bize bilinçten, mistik buyruktan söz ettiklerinde, bu zaten bir sözcük değişiminden başka bir şey değildi.

Ama, toplu hâlde yaşayan hayvanların da tamamen insan gibi, iyi ile kötü arasında ayrım yapmayı bildiği şeklindeki bu basit ve çarpıcı gerçeği, ne ilahiyatçılar ne de metafizikçi filozoflar incelediler. Dahası, hayvanların iyi ve kötü kavramları insanınkiyle kesinlikle aynı türdendir. Hatta her ayrı sınıfın –balıkların, böceklerin, kuşların, memelilerin– en gelişmiş temsilcilerinde bu kavramlar aynıdır.

On sekizinci yüzyıl düşünürleri bu gerçeği iyi saptamışlardı, ama o zamandan beri unutuldu ve

şimdi bu gerçeğin önemini bütünüyle yeniden ortaya çıkarma sırası bizde.

Eşsiz bir karınca gözlemcisi olan Forel, midesini balla bir güzel doldurmuş bir karınca, başka aç karıncalara rastladığında, onların tok karıncadan hemen yiyecek istediklerini, bir yığın gözlem ve olgu sonucunda kanıtladı. Ve bu küçük böcekler arasında, karnını doyurmuş bir karıncanın, aç dostları da karınlarını doyursun diye, yediği balı çıkarması bir görevdir. Karıncalara sorun, kendi payını aldıktan sonra, aynı yuvadaki diğer karıncaları beslemeyi reddetmek doğru bir davranış olur mu? Anlaşılmaması olanaksız davranışlarla size bunun çok kötü bir şey olacağını söyleyeceklerdir. Böylesine bencil bir karıncaya, diğer türlerdeki düşmanlara davranıldığından daha sert davranılır. Bu olay, iki farklı tür arasındaki bir kavga sırasında meydana gelse, kavga bırakılıp bu bencile karşı saldırıya geçilir. Bu olgu, kuşkuya hiç yer bırakmayan deneylerle kanıtlanmıştır.

Ya da bahçenizdeki serçelere sorun bakalım, bahçenize attığınız ekmek kırıntılarını yemeye herkesin katılması için, mensubu olduğu küçük topluma haber vermemek doğru olur muymuş. Yağmacı bir dağserçesinin komşusunun topladığı ve kendisinin toplama zahmetine katlanmadığı saman kırıntıları-

nı komşusunun yuvasından çalarken doğru davranıp davranmadığını serçelere sorun. Serçeler hep birlikte hırsızın üzerine atlayıp onu gaga darbeleriyle kovalarken, size, hırsızlığın çok kötü bir davranış olduğu yanıtını vereceklerdir.

Köstebeklere de sorun, bir köstebeğin, kendi yeraltı kilerine aynı kolonideki diğer köstebeklerin girmesini engellemesi doğru olur mu olmaz mı, diye. Onlar da, bu cimri köstebeğe karşı her türlü hırgürü çıkararak, size bunun çok kötü bir davranış olduğu yanıtını vereceklerdir.

Nihayet, ilkel insana, örneğin Çukçe'ye, kabile üyelerinden birinin yokluğunda, onun barınağından yiyecek almak doğru bir davranış mıdır diye sorun. Adam kendi besinini bulabilecek durumdaysa bunun çok kötü bir davranış olduğunu söyleyecektir size. Ama yorgunsa ya da gereksinimi varsa, besini nereden buluyorsa oradan almalıdır; ancak bu durumda da başlığını, bıçağını, hatta düğümlenmiş bir parça ipi bırakmalıdır ki, geri dönen avcı, barınağını bir hırsızın değil, bir dostun ziyaret ettiğini anlayabilsin. Bu önlem, barınağın yakınında bir hırsızın olası varlığı düşüncesinin avcıya vereceği kaygıyı ortadan kaldırmış olur.

Binlerce benzer olay sayılabilir; iyi ve kötü kavramlarının insanda ve hayvanda ne kadar özdeş olduğunu göstermek için yığınla kitap yazılabilir.

Karınca, kuş, köstebek ve yaban Çukçe, ne Kant'ı, ne Aziz Pederleri, ne de Musa'yı okumuştur. Ama bununla birlikte hepsi aynı iyi ve kötü kavramlarına sahiptir. Bu düşüncenin özünde ne olduğu üzerinde bir an düşünürseniz, karıncalarda, köstebeklerde, Hıristiyan ahlâkçılarda ya da ateistlerde iyi diye adlandırılan şeyin soyun korunması için gereken olduğunu hemen görürsünüz –ve kötü olarak adlandırılan ise, soya zararlı olandır. İyi olan, Bentham ve Mill'in dediği gibi, birey için değil, tüm ırk için güzel ve iyi olandır.

Demek ki, iyi ve kötü düşüncesinin dinle ya da mistik bilinçle hiç ilişkisi yoktur; hayvan soyunun doğal bir gereksinimidir bu. Dinlerin kurucuları, filozoflar ve ahlâkçılar bize ilahî ya da metafizik mevcudiyetten söz ettiklerinde, her bir karıncanın, her bir serçenin kendi küçük toplumunda uyguladığı şeyi yineleyip durmaktan başka bir şey yapmazlar:

Topluma yararlı mıdır? O zaman iyidir. Zararlı mıdır? O zaman kötüdür.

Bu düşünce alt gruptaki hayvanlarda çok sınırlı olabilir ya da daha ileri hayvanlarda genişleyebilir, ama özü hep aynı kalır. Karıncalarda, karınca yuvasıyla sınırlıdır. Tüm toplumsal gelenekler ve görgü kuralları yalnızca aynı yuvanın bireyleri için gerekir, asla başkaları için değil. İkisi için de ortak

yıkım gibi istisnaî durumlar olmadıkça, bir karınca yuvası bir diğer yuvayla tek bir aile oluşturmaz. Aynı şekilde, kendi aralarında çarpıcı biçimde dayanışma sergileyen Luxembourg Parkı'nın serçeleri, orada macera arama cesaretini gösteren Monge Meydanı'nın bir serçesiyle zorlu bir kavgaya girişirler. Ve Çukçe, başka kabileden bir Çukçe'yi, kabile kurallarının uygulanamayacağı biri olarak kabul eder. Kendi kabile üyelerine bir şey satmak cinayet sayılırken (satmak, her zaman, alıcıyı az ya da çok soymaktır: ikisinden biri her zaman aldatılır), ona satış yapmak bile serbesttir. Kabile üyelerine her şey hesapsız verilir. Ve uygar insan, ilk bakışta ne kadar fark edilmez olsa da, kendisiyle Papuaların en sefili arasındaki yakın ilişkiyi sonunda anlayarak, dayanışma ilkelerini tüm insan türüne ve hatta hayvanlara kadar genişletir. Düşünce yaygınlaşır, ama özü hep aynı kalır.

Diğer yandan, iyi ya da kötü kavramı, kazanılan zekâ ya da bilgi düzeyine göre değişir. Bu kavramda değişmez bir şey yoktur.

İlkel insan, yaşlı ana-babası topluluk için yük –yani çok ağır bir yük– hâline geldiğinde, onları yemeyi gayet iyi, yani soyu için çok gerekli bulabiliyordu. Anneleri üç yaşına kadar çocuklara süt verebilsin ve şefkatini onlardan esirgemesin diye aile başına iki, üç çocuk bırakıp, yeni doğan çocuklarını

öldürmeyi de iyi –yani topluluk için yararlı– bulabiliyordu.

Günümüzde, düşünceler değişti; ama geçim kaynakları da artık taş devrindeki gibi değil. Uygar insan, iki kötüden birini (ya yaşlı ana-babayı yemek ya da herkesin yetersiz beslenmesi ve bir süre sonra ne yaşlıları ne de genç aileyi besleyemeyecek duruma düşmek) seçmek zorunda olan yaban ailenin konumunda değildir. O zamanın koşullarında yarıyaban insanın oldukça doğru fikir yürütebildiğini anlamak için, kendimizi, hayâlimizde az çok canlandırabileceğimiz o çağlarda düşlemek yerinde olur.

Düşünce tarzları değişebilir. Soya neyin yararlı ya da zararlı olduğuna dair değerlendirme değişebilir, ama özü değişmeden kalır. Ve hayvanlar âleminin tüm bu felsefesi tek bir cümleye sığdırılmak istenirse, karıncaların, kuşların, köstebeklerin ve insanın bir noktada hemfikir oldukları görülür.

Hıristiyanlar, "Sana yapılmasını istemediğini başkalarına yapma," diyorlar ve ekliyorlardı: "Yoksa cehennemi boylarsın!"

Bütün bir hayvanlar âleminin gözlemlenmesinden çıkarılan ve yukarıdaki anlayıştan çok daha üstün olan ahlâk anlayışı şöyle özetlenebilir: "Aynı koşullarda sana yapılmasını istediğin şeyi sen de başkalarına yap!"

Ve eklenir:

"Bunun yalnızca bir öğüt olduğuna iyi dikkat et; ama bu öğüt, toplum içinde beraber yaşayan hayvanların uzun deneyiminin ürünüdür; ve insan da dâhil muazzam toplumsal hayvan kitlesi içinde, bu ilkeye göre davranma alışkanlık hâline geldi. Zaten bu ilke olmadan hiçbir toplum varolamaz, hiçbir soy savaşması gereken doğal engelleri yenemezdi."

Bu böylesine basit ilke, toplumsal hayvanların ve insan topluluklarının gözlemlenmesinden mi çıkmıştır? Uygulanabilir bir ilke midir? Bu ilke alışkanlık hâline nasıl gelir ve sürekli gelişir? Şimdi göreceğiniz şey budur.

V

İnsanda iyi ve kötü fikri vardır. İnsan, ulaştığı entelektüel gelişme düzeyi ne olursa olsun, düşünceleri önyargılar ve kişisel çıkarlar tarafından ne kadar bulandırılırsa bulandırılsın, genel olarak içinde yaşadığı topluma yararlı olan şeyi iyi, zararlı olanı da kötü kabul eder.

Ama, çoğunlukla bir duygudan zar zor ayırt edilebilecek kadar muğlak olan bu anlayış nereden kaynaklanır? İşte, insan türü üzerinde asla düşünmemiş olan milyonlarca ve milyonlarca insan varlığı... Çoğunluğu yalnızca kabileyi ya da aileyi, çok azı ulusu –daha da azı insanlığı– tanırken, insan soyuna yararlı olan şeyi iyi diye nasıl kabul edebilirler, ya da dar bencil içgüdülerine rağmen, kabileleriyle de olsa dayanışma duygusuna nasıl varabilirler?

Bu olgu bütün zamanların düşünürlerini fazlasıyla meşgûl etti. Meşgûl etmeye de devam ediyor; ve yıl geçmiyor ki, bu konu üzerine kitaplar yazılmasın. Sırası geldiğinde biz de olaylara bakışımızı ortaya koyacağız; ama geçerken belirtelim ki, olgunun açıklaması değişse bile kendisi kuşku götürmez; ve açıklamamız henüz doğru ya da tam olmasa

bile olgu, insan için içerdiği sonuçlarıyla birlikte hep varolur. Güneşin etrafında dönen gezegenlerin kökenini tam anlamıyla açıklayamasak da gezegenler dönmeye devam etmektedir ve içlerinden biri de kendisiyle birlikte bizi uzayda taşımaktadır.

Dinsel açıklamadan daha önce söz ettik. İnsan iyiyle kötü arasında ayrım yapıyorsa, diyor din adamları, Tanrı ona bu fikri esinlediği içindir. Yararlı ya da zararlı, tartışılmamalı: Yaratıcının düşüncesine boyun eğmekten başka yapacak bir şey yok. Korkuların ve yabanın bilgisizliğinin meyvesi olan bu açıklama üzerinde durmayalım. Geçelim.

Diğerleri bunu –Hobbes gibi– yasayla açıklamaya çalıştılar. İnsanda doğru ve yanlış, iyi ve kötü düşüncesini geliştirmiş olan yasaydı. Bu açıklamaya okuyucularımız kendileri değer biçecektir. Okurlar bilir ki yasa, insanın karşı koyduğu sömürücü azınlığın yararına olan buyruklara bağlanmasına hizmet eden ahlâkî davranış kurallarıyla birlikte, onun toplumsal duygularını da kolayca kullanır. Yasa, adalet duygusunu geliştireceği yerde bozdu. O hâlde, bunu da geçelim.

Faydacıların açıklamalarının üstünde de durmayalım. Onlara göre insan, ahlâkî olarak, kendi kişisel çıkarına göre davranmaktadır. Faydacılar insanın, kökeni ne olursa olsun, varolan tüm soyla dayanışma duygusu taşıdığını unuturlar. Yine de açıkla-

malarında az da olsa gerçek payı vardır. Ama, henüz tüm gerçek bundan ibaret değildir. Biz ilerlemeye devam edelim.

Ahlâk duygusunun kökenini kısmen de olsa keşfetmiş olanlar, yine on sekizinci yüzyıl düşünürleridir.

Din adamları takımının sessizce geçiştirdiği ve gerçekte, düşünürlerin çoğunun, din karşıtı düşünürlerin bile pek tanımadıkları çok önemli bir kitapta, Adam Smith ahlâk duygusunun gerçek kökenine parmak bastı. Onu, dinsel ya da mistik duygularda aramaya kalkışmayarak, basitçe duygudaşlıkta buldu.

Adamın birinin bir çocuğu dövdüğünü görüyorsunuz. Dövülen çocuğun acı çektiğini biliyorsunuz. Hayâl gücünüz ona verilen acıyı size hissettirir ya da ağlamaları, acı çeken küçük yüzü size bunu anlatır. Ve eğer bir korkak değilseniz, çocuğu döven adamın üzerine atlar ve o kaba herifin elinden çocuğu kurtarırsınız.

Bu örnek, tek başına, hemen hemen tüm ahlâkî duyguları açıklar. Hayâl gücünüz ne kadar güçlüyse, acı çektirilen bir varlığın hissettiklerini o kadar iyi hayâl edebilirsiniz ve ahlâk duygunuz da daha yoğun, daha yüksek nitelikli olur. Kendinizi bu diğer bireyin yerine koymaya çalıştıkça, ona yapılan kötülüğü, ona yöneltilen hakareti, kurbanı olduğu

haksızlığı daha çok hissedersiniz –ve kötülüğü, hakareti ya da haksızlığı engellemek için harekete geçmeye daha çok itilirsiniz. Ve –etrafınızı kuşatan– koşullara göre, ya da düşüncenizin ve hayâl gücünüzün yoğunluğuna göre, düşüncenizin ve hayâl gücünüzün sizi ittiği yönde davranmaya ne kadar alışırsanız, sizde bu ahlâk duygusu o kadar çok büyüyecek, ardından alışkanlık hâline gelecektir.

Adam Smith, kitapta bir sürü örnekle bu konuyu geliştirmiştir. Smith, yaşlılık dönemi eseri "Siyasal Ekonomi"ye nazaran son derece nitelikli olan bu kitabı yazdığında gençti. Her türlü dinsel önyargıdan bağımsız olarak, ahlâkî açıklamayı insan doğasının fiziksel gerçekliğinde aradı ve bu yüzden, bir yüzyıl boyunca cübbeli ya da cübbesiz din adamları takımı bu kitabı unutturmaya çalıştı.

Adam Smith'in tek yanılgısı, alışkanlık hâlini almış bu duygudaşlığın insanda olduğu kadar hayvanlar da da varolduğunu anlamamış olmasıdır.

Darwin'in Malthus'tan aldıklarının dışında kalan şeyleri gözardı ederek onu kabalaştıranların hoşuna gitmese de, dayanışma duygusu topluluk olarak yaşayan tüm hayvanların yaşamında ağır basan yöndür. Kartal serçeyi parçalar, kurt köstebekleri parçalar, ama kartallar ve kurtlar avlanmak için kendi aralarında dayanışırlar; serçelerle köstebekler de yırtıcı hayvanlara karşı öyle iyi dayanışırlar

ki, yalnızca beceriksizlikleri yüzünden yakalanırlar. Tüm hayvan topluluklarında –genel bir olgu olan– dayanışma, burjuvaların bizi iyice aptallaştırmak için her türlü nakarat biçiminde erdemini övdükleri yaşam mücadelesiyle karşılaştırılamayacak kadar önemli bir doğa yasasıdır (genel bir olgudur).

Hayvanlar âlemini incelediğimizde ve her canlı varlığın olumsuz koşullara ve düşmanlarına karşı verdiği hayatta kalma mücadelesini açıklamaya çalıştığımızda görürüz ki, bir hayvan toplumunda eşitlikçi dayanışma ilkesi ne kadar gelişmiş ve alışkanlık hâline gelmişse, olumsuz iklim koşullarına ve düşmanlara karşı mücadeleden muzaffer çıkma ve ayakta kalma şansı da o kadar artar. Dahası, toplumun her bir üyesi, toplumun diğer bir üyesiyle dayanıştığını hissettikçe, zaferin ve her türlü ilerlemenin temel unsuru olan şu iki nitelik tüm toplumda daha çok gelişir: Bir yanda cesaret, ve diğer yanda bireyin özgür inisiyatifi. Bunun aksine, herhangi bir hayvan toplumu ya da herhangi bir küçük hayvan grubu bu duygusunu yitirdikçe (bu durum istisnaî bir sefaletin ya da istisnaî bir besin bolluğunun ardından ortaya çıkar), ilerlemenin bu diğer iki unsuru – cesaret ve bireyin özgür inisiyatifi– azalır, ve çöküşe giren toplum, düşmanları karşısında yenik düşer. Karşılıklı güven olmadan hiçbir mücadele olanaklı değildir; hiçbir cesaret, hiçbir inisiyatif,

hiçbir dayanışma ve hiçbir zafer mümkün değildir! Bu kesin yenilgidir.

Bir gün bu konuya geri dönüp hayvanlar ve insanlar âleminde karşılıklı yardımlaşma yasasının nasıl ilerlemenin yasası olduğunu ve karşılıklı yardımlaşma ile bundan kaynaklanan cesaret ve bireysel inisiyatifin, bunları daha iyi uygulamayı bilen türün zaferini nasıl garanti ettiğini birçok kanıtla ortaya koyacağız. Şimdilik, bu olguyu saptamak bize yeter. Okuyucu, bizi meşgûl eden sorun açısından bu olgunun taşıdığı önemi tümüyle anlayacaktır.

Şimdi, ilk hayvan örneklerinin yeryüzünde ortaya çıkışını izleyen milyonlarca yıldan beri işleyen bu dayanışma duygusunu düşünelim. Bu duygunun nasıl yavaş yavaş alışkanlık hâline geldiğini ve en basit mikroskobik organizmadan, onun soyundan türeyenlere –böceklere, sürüngenlere, memelilere ve insana– kadar kalıtım yoluyla nasıl aktarıldığını düşünürsek; hayvan için besin ya da sindirim organı kadar gerekli olan ahlâk duygusunun kökeni anlaşılacaktır.

İşte, daha gelişmiş örneklere uzanmaya gerek olmadan (çünkü bu noktada son derece basit küçük varlıkların kolonisinden doğan karmaşık hayvanlardan söz etmemiz gerekecek), ahlâk duygusunun kökeninin bu olduğunu söyleyebiliriz. Bu büyük sorunu birkaç küçük sayfaya sığdırmak için son dere-

ce kısa geçmeye çalıştık, ama bu kadarı bile bunda mistik ya da duygusal bir şey olmadığını görmeye yeter. Bireyin, türüyle bu dayanışması olmadan, hayvanlar âlemi asla gelişemez, mükemmelleşemezdi. Yeryüzündeki en gelişmiş varlık hâlâ sularda yüzen ve ancak mikroskopla görülen o küçük pıhtılardan biri olurdu. O bile var olabilir miydi acaba, çünkü ilk hücre topaklanmaları mücadelede işbirliği etmek için biraraya geliş değil midir?

VI

Böylece, hayvan topluluklarını –çıkarcı bir burjuva olarak değil, ama sadece akıllı bir gözlemci olarak– gözlemlediğimizde, "benzer koşullarda sana nasıl davranılmasından hoşlanırsan, başkalarına öyle davran" ilkesinin, nerede bir topluluk varsa orada geçerli olduğunu görürüz.

Ve hayvanlar âleminin gelişimi ya da evrimi daha yakından incelendiğinde, tek bir sözcükte, dayanışma sözcüğünde dile gelen bu ilkenin, hayvanlar âleminin gelişiminde, kişisel üstünlük kazanmak için bireyler arası mücadeleyle sonuçlanabilecek tüm uyumlanmalardan çok daha büyük yeri olduğu bilgisine –zoolog Kessler ve ekonomist Çernişevski ile birlikte– varılabilir.

Dayanışma pratiğine insan topluluklarında daha sık rastlandığı açıktır. Hatta hayvanlar âleminin en gelişmişleri olan maymun toplulukları da bize en çarpıcı dayanışma pratiğini sunar. İnsan ise bu yolda bir adım daha atar ve yalnızca bu adım bile onun, doğanın önüne çıkardığı engellerin ortasındaki cılız soyunu korumasını ve zekâsını geliştirmesini sağlar.

Günümüze dek taş devri düzeyinde kalmış ilkellerin toplumları incelendiğinde, onların küçük topluluklarında, topluluğun tüm üyeleri arasında en üst düzeyde dayanışma uygulandığı görülür.

İşte bu yüzden, bu duygu, bu dayanışma pratiği, tarihin en kötü dönemlerinde bile asla sona ermez. Egemenliğin, köleliğin ve sömürünün geçici koşulları bu ilkeyi görünmez kılsa bile, büyük çoğunluğun düşüncesinde hep varolur; kötü kurumlara karşı bir atılım, bir devrim yaratır. Bu anlaşılır bir durumdur: Bu duygu olmasa toplum çökerdi.

Hayvanların ve insanların büyük çoğunluğu nezdinde bu duygu, pratikte genellikle gözardı edilse bile, edinilmiş bir alışkanlık, düşüncede hep varolan bir ilke olarak kalır ve kalmalıdır.

İnsanda dile gelen şey, hayvanlar âleminin tüm evrimidir. Ve bu evrim uzun, çok uzundur: Yüz milyonlarca yıl sürmüştür.

Bu duygudan kurtulmak istesek bile becerememeyiz. İnsan için, dört ayak üstünde yürümek, ahlâk duygusundan kurtulmaktan daha kolaydır. Bu duygu, hayvanın evriminde, insanın dik durmasından önce gelir.

İnsanda ahlâk duygusu, koku ve dokunma duyusu gibi doğal bir yetenektir.

Yine bu ilkeyi va'zeden Yasa'ya ve Din'e gelince,

metalarının –fatihin, sömürücünün ve rahibin yararına olan öğütlerinin– üstünü bu ilkeyle örtebilmek için, onu basit bir el çabukluğu ile yok etmişlerdir.

Doğruluğu genel kabul gören bu dayanışma ilkesi olmadan, insan zihni üzerinde nasıl etkili olabilirlerdi?

Tıpkı kendini güçlülere karşı güçsüzlerin koruyucusu olarak göstermeyi başaran otorite gibi, Yasa ve Din de birbirlerinin üstünü ahlâkla örtüyorlardı.

İnsanlık Yasa'yı, Din'i ve Otorite'yi fırlatıp atarak, kaptırmış olduğu bu ahlâk ilkesinin sahipliğini geri alır; böylece bu ilkeyi eleştiriye tâbi tutar ve papazın, yargıcın ve hükümetin zehirlediği ve zehirlemeye devam ettiği bu ilkeyi soysuzlaştırmalardan temizler.

Ama, Kilise ve Yasa sömürüyor diye ahlâk ilkesini reddetmek, Kuran her gün yıkanmayı buyuruyor diye asla yıkanmayacağını, bir hijyenist olan Musa Yahudilere domuz yemeyi yasaklıyor diye trişin mikrobu bulaşmış domuz eti yiyeceğini, ya da (Kuran'ın uzantısı) Şeriat üç yıl ekilmeden bırakılan toprağın topluluğa kalmasını istiyor diye toprağın kamusal mülkiyetine karşı olduğunu ilân etmek kadar akıl dışı olur.

Zaten, "kendine nasıl davranılmasını istiyorsan başkalarına da öyle davran" ilkesi, Eşitliğin ilkesi, Anarşi'nin temel ilkesi değilse nedir? Ve bu ilkeyi

pratiğe geçirmeden kendimizi anarşist sanmayı nasıl başarabiliriz?

Yönetilmek istemiyoruz. Ama bununla, kimseyi yönetmek istemediğimizi de ilân etmiş olmuyor muyuz? Aldatılmak istemiyoruz, bize daima gerçeklerden başka bir şey söylenmesin istiyoruz. Ama bununla, her zaman gerçeği, yalnızca gerçeği, bütün gerçeği söyleyeceğimizi de ilân etmiş olmuyor muyuz? Emeğimizin meyvelerinin çalınmasını istemiyoruz, ama bununla, başkalarının emeğinin ürününe saygı duyacağımızı da ilân etmiyor muyuz?

Gerçekten de, başkalarına çok farklı biçimde davranma hakkını kendimizde görürken, hangi hakla bize belli bir tarzda davranılmasını isteyebiliriz? Başkalarına diledikleri gibi davranabilen Kırgızların "Beyaz Kemik"i* gibi olmayalım biz de? Bizim eşitlik duygumuz bile bu düşünceye isyan eder.

Karşılıklı ilişkilerde eşitlik ve bunun zorunlu sonucu olan dayanışma, yaşam mücadelesinde hayvanlar âleminin en güçlü silahıdır. Bir de eşitlik ve hakkaniyet vardır.

Kendimizi anarşist ilân ederek, başkalarına,

* [Kırgız toplumunda han torunlarının oluşturduğu "altın kemik" kastının altında yer alan, ama "kara kemik" diye tabir edilen halktan üstün kabul edilen soylular kastı ve bu kastın mensupları. –y.n.]

onların bize davranmasını istemediğimiz biçimde davranmayı reddettiğimizi; içimizden bazılarının güçlerini, kurnazlıklarını ya da yeteneklerini, bizi de huzursuz edecek biçimde kullanmalarına olanak tanıyan eşitsizliğe hoşgörü göstermeyeceğimizi de önceden ilân etmiş oluyoruz. Bir bütün olarak –hakkaniyetin eşanlamlısı olan– eşitlik, anarşinin kendisidir. Başkalarının saflığından yararlanma hakkını kendinde gören Beyaz Kemik'in canı cehenneme! Böyle bir hak istemiyoruz; gereksinimler listesinden bu hakkı silip atacağız. Yalnızca Yasa, Din ve Otorite'nin bu soyut teslisine karşı savaş açmakla kalmıyor, anarşist olarak, bu teslisin yüreklerimize boşalttığı tüm bu aldatmaca, hile, sömürü, ahlâk bozukluğu ve kötülük yığınına –tek kelimeyle eşitsizliğe– karşı da savaş açıyoruz. Onların davranış tarzına, düşünce tarzına savaş açıyoruz. Yönetilen, aldatılan, sömürülen, fahişeliğe itilen, vb. kişiler her şeyden önce eşitlik duygumuzu yaralar. Artık ne fahişe, ne sömürülen, ne aldatılan, ne de yönetilen İnsanların olmamasını Eşitlik adına istiyoruz.

Bize şu denecektir –belki de zaman zaman denmiştir: "Madem ki, başkalarına her zaman size davranılmasını istediğiniz gibi davranılması gerektiğini düşünüyorsunuz, herhangi bir durumda, hangi hakla güç kullanacaksınız? Ülkenizi işgâl eden barbarlara ya da uygarlara hangi hakla toplarınızı

yönelteceksiniz? Hangi hakla sömürücüyü mülksüzleştireceksiniz? Yalnızca bir zorbayı değil, basit bir yılanı bile öldürme hakkını kendinizde nasıl göreceksiniz?"

Hangi hakla? Yasa'dan ödünç alınmış bu acayip sözcükten ne anlıyorsunuz? Bunu yaparken doğru davrandığımın bilincinde olup olmadığımı mı öğrenmek istiyorsunuz? Ya da değer verdiğim insanların yaptığım şeyi doğru bulup bulmadığını mı? Bu durumda, yanıtımız basittir.

Elbette, evet! Çünkü, bize asla kötülük yapmamış olan Tonkinlerin* ya da Zulular'ın topraklarını işgâl etmeye gidersek, bizi zehirli hayvanlar gibi öldürmelerini istemiş oluruz. Oğullarımıza, dostlarımıza "Bir gün işgâlden yana olursam, öldür beni!" deriz.

Elbette, evet! Çünkü, eğer bir gün, kendi ilkelerimizi yalanlayarak, bir mirasa –bu da muhtemelen gökten düşmüştür!– başkalarını sömürmede kullanmak için dört elle sarılırsak, bizi de mülksüzleştirmelerini istemiş oluruz.

Elbette, evet! Çünkü bütün yürekli insanlar bir gün yılana dönüşürlerse öldürülmeyi, tahtından devrilmiş bir zorbanın yerine günün birinde geçer-

* [Vietnam'ın kuzeyindeki eski Fransız sömürgesi Tonkin'in yerli halkı. –y.n.]

lerse yüreklerine hançer saplanmasını peşinen isterler.

Kadın ve çocuk dâhil yüz insandan doksanı, deliliğin (eylemleri üzerinde beynin denetim kaybının) yaklaştığını sezdiklerinde, sevdiklerine zarar verme korkusuyla intiharı deneyeceklerdir. Yürekli bir insan, sevdikleri için tehlikeli olacağını sezer sezmez delirmeden önce ölmek isteyecektir.

Bir gün Polonyalı bir doktorla bir fotoğrafçı İrkutsk'ta kudurmuş küçük bir köpek tarafından ısırıldılar. Fotoğrafçı yarayı kor demirle dağlarken, doktor sadece dağlamakla yetindi. Doktor genç, yakışıklı ve yaşam doluydu. Halkın davasına bağlılığından dolayı hükûmetçe mahkûm edildiği zindandan yeni çıkmıştı. Bilgisinden ve özellikle zekâsından emin olarak, harikulâde tedaviler uyguluyordu; hastalar ona tapıyordu.

Altı hafta sonra, ısırılan kolunun şişmeye başladığını fark etti. Kendisi doktor olduğundan, yanılması olanaksızdı: Kudurmak üzereydi. Kendisi gibi sürgün olan bir doktor dostuna koştu. –"Çabuk! Yalvarırım strikinin* ver bana. Kolu görüyorsun, ne olduğunu anlıyorsun, değil mi? Bir saat ya da daha kısa süre içinde kuduracağım, seni ve dostlarını ısır-

* [Kuvvetli bir zehir. –ç.n.]

maya çalışacağım, vakit kaybetme! Strikinin ver: Ölmeliyim."

Doktor zehirli bir yılana dönüşeceğini hissediyordu: Kendisinin öldürülmesini istedi.

Arkadaşı tereddüt etti: Bir kuduz tedavisi denemek istedi. Cesur bir kadınla birlikte, onu tedavi etmeye koyuldular. Ve iki saat sonra, kuduran doktor ısırmaya çalışarak üstlerine saldırdı: Ardından kendine geldi, strikinin istedi –ve yeniden kudurdu. Korkunç çırpınışlar içinde öldü.

Kendi deneyimlerimizden yola çıkarak buna benzer ne kadar çok örnek verebiliriz! Yürekli insan başkalarına zarar vermektense ölmeyi tercih eder. Ve bu yüzden, doğru yaptığının bilincinde olur; yılanı ya da zorbayı öldürürse, değer verdiği insanların onayı da peşinden gelecektir.

Perovskaya ve arkadaşları Rus Çarı'nı öldürdüler. Ve tüm insanlık kan dökülmesinden iğrenmesine ve serfleri özgür bırakmış birine karşı beslediği sempatiye rağmen, onlara bu hakkı tanıdı. –Niçin? Eylemi yararlı bulduğundan değil: İnsanlığın dörtte üçü eylemin yararından hâlâ kuşkuludur; ama, Perovskaya ve arkadaşlarının tüm dünyanın altınları için bile olsa zorba olmayı kabul etmeyeceklerini hissettiklerinden, bu hakkı onlara tanıdılar. Dramın tümünü bilmeyenler bile, bunun, en azından, ne genç insanların bir cesaret gösterisi, ne bir saray

cinayeti, ne de iktidar arayışı olduğuna, bunun, zorbalıktan nefret, hem de kendinden vazgeçmeye varan, ölümüne bir nefret olduğuna emindiler.

Louise Michel'den söz edilirken "onun yağmalama hakkı vardı," denmesi gibi; ya da süngü takarak kasayı koruyan nöbetçiyi sorumluluktan kurtarmak için kendilerini tehlikeye atma pahasına olası her türlü önlemi alarak Kişinev'in hazinesinden bir, iki milyon çalan ama kendileri kuru ekmekle yaşayan teröristlerden söz ederken "onların soygun yapma hakkı vardı," denmesi gibi, Provskaya ve arkadaşları için de "onlar, öldürme hakkını kazanmışlardı," denir.

İnsanlık, zor kullanma hakkını, onu elde etmiş olanlardan asla geri almaz, –bu hak ister barikatların üstünde kullanılsın, ister kuytu bir dörtyol ağzında. Ama böyle bir eylemin düşünceler üzerinde derin etki bırakması için, bu hakkı elde etmek gerekir. Bunu elde etmeden, eylem –gerekli olsun ya da olmasın– düşüncenin ilerlemesi için önem taşımayan, gaddar bir davranış olarak kalır. Bu tür bir davranış gücün yer değiştirmesinden, bir sömürücünün yerine basitçe bir diğerinin geçmesinden başka bir şey değildir.

VII

Şimdiye kadar hep insanın bilinçli, düşünülmüş eylemlerinden (farkına vararak yaptıklarımızdan) söz ettik. Ama bilinçli yaşamın yanında, kıyas kabul etmeyecek kadar geniş ve eskiden pek bilinmeyen bilinçdışı bir yaşamımız vardır. Bununla birlikte, bu bilinçdışı yaşama ilişkin fikir sahibi olmak ve yaşamımızdaki büyük yerini algılamak için, sabahları, önceki gün kaybettiğimizi bildiğimiz bir düğmeyi iliklemeye çabalayarak ya da yerini kendimizin değiştirdiği bir eşyayı bulmak için elimizi uzatarak giyinişimizi gözlemlemek yeter.

Başkalarıyla olan ilişkimizin dörtte üçü bu bilinçdışı yaşamdan oluşur. Konuşma, gülümseme, kaşlarımızı çatma, bir tartışmada hararetli olma ya da soğukkanlılığımızı koruma tarzımız –tüm bunları farkına varmadan ya insan veya insan-öncesi atalarımızın mirası (insanın ve hayvanın sinirlendiği zamanki yüz ifadesinin benzerliğine bakmak yeter), ya da bilinçli veya bilinçsiz kazanılmış basit alışkanlıklar olarak yaparız.

Başkaları karşısındaki davranış tarzımız böylece alışkanlık hâlini alır. Ve ahlâklı davranma alışkan-

lığını en çok edinmiş insan, şeytan tarafından sürekli kötülük yapmaya itildiğini düşünen ve kendini ancak cehennemin ıstıraplarını ya da cennetin zevklerini anımsayarak kötülük yapmaktan alıkoyabilen iyi bir Hıristiyan'dan kesinlikle daha yüksek nitelikli olacaktır.

Kendine davranılmasından hoşlandığı gibi başkalarına davranmak, insanda ve toplumsal hayvanlarda basit alışkanlık hâlini alır; öyle ki genellikle insan, böylesi durumlarda nasıl davranması gerektiğini kendine sormaz bile. İyi ya da kötü diye düşünmeden davranır. İnsan ancak karmaşık bir durumun varlığı ya da güçlü bir tutkunun itkisi gibi istisnaî koşullarda tereddüt eder ve beyninin –değişik bölgeleri belirli bir bağımsızlıkla çalışan çok karmaşık bu organın– değişik bölümleri mücadeleye girer. O zaman insan, hayâlî olarak, kendini karşısındakinin yerine koyar; ona davrandığı gibi davranılmasının hoşuna gidip gitmeyeceğini kendisine sorar ve onurunu ya da çıkarlarını zedelemek üzere olduğu kişiyle ne kadar iyi özdeşleşirse, kararı da o kadar daha ahlâklı olur. Ya da, bir dost araya girer ve ona, "kendini onun yerine koy; ona davrandığın gibi sana davranılmasına dayanabilir misin?" der. Ve bu da yeterli olur.

Böylece, yüz durumdan doksan dokuzunda basit alışkanlık gereği ahlâklı davranılırken, eşitlik ilke-

sine başvuru yalnızca bir anlık kararsızlık durumunda olur.

Şu ana dek söylediklerimizde hiçbir şey dayatmaya çalışmadığımız kuşkusuz görülmüştür. Yalnızca, hayvanlar âleminde ve insanlar arasında işlerin nasıl yürüdüğünü sergiledik.

Kilisenin eskiden insanlara ahlâk kazandırmak için onları cehennemle tehdit ettiğini ve bunu, insanları ahlâksızlaştırarak, morallerini bozarak başardığını biliyoruz. Yargıç, toplumda yok ettiği bu aynı toplumsallık ilkeleri adına, insanları pranga, kırbaç ve darağacı ile tehdit eder; ve toplumu ahlâksızlaştırır, moralini bozar. Ve her türden otorite yanlıları, yargıçla papazla birlikte yeryüzünden yok olabileceği düşüncesi karşısında, "toplumsal tehlike!" çığlıkları atmaya hâlâ devam ediyorlar. Yargıcı ve mahkûmiyeti reddetmekten elbette çekinmiyoruz. Hatta Guyau ile birlikte, her çeşit yaptırımı ve ahlâkî zorunluluğu da yadsıyoruz. "Ne istersen yap, dilediğin gibi yap!" demekten çekinmiyoruz –çünkü çocuğun, yalnızca insan soyuna ait ana babadan doğduğu için bir gün dört ayağı üzerinde değil, iki ayağı üzerinde yürüyeceğine önceden emin olmamız gibi, geniş insanlık kitlesinin de giderek aydınlandığı ve ayaklarında bugün var olan bağlardan kurtulduğu ölçüde, daima topluma yararlı yönde yürüyeceğine ve davranacağına eminiz.

Yapabileceğimiz tek şey bir öğüt vermektir; ve dahası, öğüdü verirken de ekleriz: "Ancak sen kendin, deney ve gözlem yoluyla bu öğüdü tutmanın doğruluğunu kavrarsan, bunun bir değeri olur."

Kamburunu çıkaran ve böylelikle göğsünü ve ciğerlerini sıkıştıran genç bir insan gördüğümüzde ona dik durmasını, başını yüksek tutup, göğsünü germesini öğütleriz. Ona ciğerlerini şişirerek nefes almasını, onları genişletmesini öğütleriz, çünkü vereme karşı en iyi önlem bu öğütte yatmaktadır. Ama aynı zamanda ona, ciğerlerin işlevini bilsin ve en iyi duruş biçimini seçsin diye fizyoloji öğretiriz.

Ahlâk konusunda da yapabileceğimiz tek şey budur. Sadece öğüt verme hakkımız vardır; ama şunu eklemek kaydıyla: "Doğru buluyorsan bu öğüdü tut!"

Ama nasıl doğru buluyorsa öyle davranma hakkını herkesin kendisine bıraktığımızda; toplum-karşıtı herhangi bir eylemi gerçekleştirdiği için, toplumun, kim olursa olsun herhangi bir kişiyi herhangi bir biçimde cezalandırma hakkını mutlak olarak reddettiğimizde, bize doğru gelen şeyi sevme ve kötü bulduğumuz şeyden nefret etme yeteneğimizden vazgeçmiş olmuyoruz. Sevgi ve nefret birbirinden ayrılamaz; çünkü yalnızca nefret etmeyi bilenler sevmeyi bilir. Bu yeteneğimizi korumaya devam ediyoruz; ve yalnızca bu bile, her hayvan toplumunun

ahlâkî duygularını korumasına ve geliştirmesine yettiğine göre, insan türü için haydi haydi yeterli olur.

Yalnızca tek bir şey istiyoruz: Günümüz toplumunda bu iki duygunun özgür gelişimini engelleyen her şeyi, düşünce tarzını bozan her şeyi ortadan kaldırmak.

Devleti, Kilise'yi, sömürüyü; yargıcı, papazı, yöneticiyi, sömürücüyü ortadan kaldırmak.

Bugün örneğin, Karındeşen Jack'in en yoksul, en sefil –ve en zengin burjuvaların dörtte üçünden ahlâk olarak daha yüksek– on kadını art arda boğazladığını gördüğümüzde, hissettiğimiz ilk duygu nefrettir. Ona, kaldığı mezbelenin ücreti olarak altı metelik ödetmeye çalışan kadını boğazladığı gün rastlamış olsaydık, kafasına bir kurşun sıkardık, hem de kurşunun bu berbat inin sahibesinin kafasında yerini daha iyi bulacağını düşünmeden.

Ama, onu cinayetlere yönelten tüm alçakça şeyleri yeniden düşündüğümüzde; iğrenç kitaplardan alınmış imgelerle ya da sinir bozucu kitapların fısıldadığı düşüncelerle dolu kafasıyla dolanıp durduğu cehalet ortamını düşündüğümüzde, duyduğumuz nefret şiddetini yitirir. Ve Jack'in, tüm Jack'lerin katlettiğinin on katından da fazla sayıda erkek, kadın ve çocuğu soğukkanlılıkla katletmiş bir yargıcın elinde olduğunu öğrendiğimiz gün; onun, burju-

valara, etraflarında güvenlik oluşturduklarını kanıtlamak için bir Borras'ı darağacına yollayan bu soğukkanlı manyakların elinde olduğunu öğrendiğimiz gün, Karındeşen Jack'e karşı tüm nefretimiz yok olacaktır. Nefretimiz yön değiştirip, korkak ve ikiyüzlü toplumdan ve onun bilinen temsilcilerinden nefrete dönüşecektir. Yüzyıllardır Yasa adına işlenen bu alçaklıklar serisi karşısında bir Karındeşen'in tüm alçaklıkları göze görünmez olur. Nefret ettiğimiz şey, Yasa'dır.

Bugün, sürekli olarak duygusal bir ikilem yaşıyoruz. Hepimiz, az çok bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu toplumun kötülük ortağı olduğumuzu hissediyoruz. Nefret etmeye cesaretimiz yok. Bu durumda sevmeye cesaretimiz olur mu? Sömürü ve köleliğe dayalı bir toplumda insan doğası değerinden yitirir.

Ama, kölelik yok olduğu ölçüde, haklarımızı yeniden elde edeceğiz. Belirttiğimiz kadar karmaşık durumlarda bile olsa nefret etme ve sevme gücünü kendimizde hissedeceğiz.

Gündelik hayatımıza gelince, sempati ya da antipati duygularımızı zaten engelleyemiyoruz; her an bu duygularla davranıyoruz. Hepimiz ahlâkî sağlamlığı sever, ahlâkî zayıflığı, korkaklığı küçümseriz. Sözlerimiz, bakışlarımız ve gülümseyişimiz her an, iyi kabul ettiğimiz insanların insanlığa yararlı eylemleri karşısındaki sevincimizi ifade eder. Kor-

kaklık, aldatmaca, entrika ve ahlâkî cesaret yokluğunun bizde uyandırdığı tiksintiyi bakışlarımız ve sözlerimizle her an ifade ederiz. "Görgü kuralları" eğitiminin, yani ikiyüzlülüğün etkisi altında, –aramızda eşitlik ilişkileri yerleştikçe yok olacak– sahte yüz ifadeleriyle gizlemeye çalışsak bile memnuniyetsizlik duygumuzu ele veririz.

Demek ki yalnızca bu bile tek başına iyi ya da kötü anlayışını belli bir düzeyde tutmaya ve her ikisini de özümsemeye yeter; toplumda ne yargıç, ne rahip oldukça bu daha da yeterli olacaktır; ahlâk ilkeleri tüm zorlayıcı niteliklerini yitirdikçe ve eşitler arasındaki doğal ilişkiler olarak kabul edildikçe daha çok yeterli olacaktır.

Bununla birlikte bu ilişkiler yerleştiği ölçüde toplumda daha yüksek bir ahlâk anlayışı doğar ve şimdi çözümleyecek olduğumuz anlayış da budur.

VIII

Şu ana dek, çözümlemelerimizde, eşitliğin basit ilkelerini sergilemekten başka bir şey yapmadık.

Başkaldırdık ve diğer insanları da, kendilerine davranılmasını hiç istemedikleri biçimde başkalarına davranma hakkını haksız yere kendilerinde görenlere karşı; aldatılmak, sömürülmek, kötü muamele görmek, fahişeliğe mecbur edilmek istemeyen ama başkalarına bunları reva görenlere karşı başkaldırmaya çağırdık. Yalanın, gaddarlığın ve benzeri davranışların iğrenç olduğunu söyledik, ama –tanımayı reddettiğimiz– ahlâk kuralları uygun görmediği için değil, eşitliği boş bir sözcük olarak görmeyen insanın eşitlik duyguları, yalan, gaddarlık vb. karşısında isyan ettiği için bunlar iğrençtir; özellikle düşünce ve davranış tarzında gerçekten anarşist olan insanlarda bu eşitlik duygusu başkaldırır.

Ama, ahlâkçıların öğretmeye çalıştığı her şeyi zaten içeren çok basit, çok doğal ve çok açık –genellikle yaşama geçirilmiş– bu ilkeden başka hiçbir şey daha yüksek bir ahlâk oluşturamaz.

Eşitlikçi ilke, ahlâkçıların öğretisini özetler. Ama daha fazla bir şey de içerir. Bu fazla şey, bireye say-

gıdır. Eşitlikçi ve anarşist ahlâkımızı ilân ederken, ahlâkçıların hep uygulamaya çalıştıkları bir hakkı, iyi sandıkları herhangi bir ideal adına bireyi sakatlama hakkını asla benimsememek üzere reddediyoruz. Bu hakkı hiçbir surette kimseye tanımıyoruz; ne kendimize, ne de başkalarına.

Bireyin eksiksiz ve tam özgürlüğünü tanıyoruz; varlığının bütünlüklü olmasını, tüm yeteneklerinin özgürce gelişmesini istiyoruz. Ona hiçbir şey dayatmak istemiyoruz ve böylece, "İnsanları kesinlikle özgür bırakın; onları sakatlamayın –dinciler bunu yeterince yaptı. İnsanların tutkularından bile çekinmeyin: Tutkular, özgür bir toplumda hiçbir tehlike oluşturmaz. Yeter ki siz kendiniz özgürlüğünüzden vazgeçmeyin; yeter ki siz, başkalarının sizi köleleştirmesine izin vermeyin; ve yeter ki, herhangi bir bireyin şiddetli ve toplum-karşıtı tutkularına siz, aynı derecede güçlü toplumsal tutkularınızla karşı koyun. O zaman, özgürlükten çekinecek bir şeyiniz olmaz"* diyerek dincilerin ahlâkına karşı çıkan Fourier'nin ilkesine geri dönüyoruz.

Hangi ideal adına olursa olsun, bireyi sakatla-

* İngiltere'de olduğu gibi, yakında Fransa'da da tutkuyla okunacak olan modern yazarlardan İbsen, bu düşünceleri dramlarında en iyi biçimde formüle etmiştir. O da, farkında olmadan anarşist olanlardandır.

maktan kaçınıyoruz; kendimize sakladığımız tek şey, iyi ya da kötü bulduğumuz şeylere karşı sempati ya da antipatimizi açık yüreklilikle ifade etmektir. Biri dostlarını mı aldatıyor? Onun eğilimi, karakteri midir bu? Olsun! Yalancıdan hazzetmemek de bizim karakterimiz, bizim eğilimimizdir! Ve madem karakterimiz böyle, açık yürekli olalım. Günümüzde yapıldığı gibi, sarılmak veya hararetle elini sıkmak için seğirtmeyelim ona! Onun cevval tutkusunun karşısına bizimkini, bir o kadar cevval ve güçlü olan bizim tutkumuzu çıkaralım.

Toplumda eşitlik ilkesini ayakta tutmak için hakkımız ve ödevimiz olan tek şey budur. Bu yine, pratiğe geçirilmiş hâliyle, eşitlik ilkesidir.*

Elbette bütün bunlar, ancak ahlâk bozukluğuna yol açan önemli nedenler olan kapitalizm, din, adalet ve hükümet yok olduğunda tümüyle gerçekleşir. Ama bunlar, bugünden başlayarak büyük oranda gerçekleşebilir ve gerçekleşmekte de.

Bununla birlikte, toplumlar yalnızca bu eşitlik

* "Ya katil? Ya çocukları baştan çıkaranlar?" diye sorulduğunu şimdiden işitiyoruz. Buna yanıtımız kısadır. Yalnızca kana susamışlığından öldüren katil son derece azdır. O, iyileştirilmesi ya da sakınılması gereken bir hastadır. Baştan çıkarıcıya gelince, önce toplumun çocuklarımızı ahlâkî bakımdan yozlaştırmamasına bakalım, o zaman bu beylerden çekinecek bir şeyimiz olmaz.

ilkesini tanıyorlarsa; eğer her bir insan ticarî hakkaniyet ilkesine bağlı kalarak sürekli başkalarından aldığının fazlasını onlara verirse, bu, onun ölümü olur. İlişkilerimizde eşitlik ilkesinin kendisi bile yok olur, çünkü bunu elde tutmak için, yaşamda basit hakkaniyetten daha büyük, daha güçlü, daha güzel bir şeyin sürekli oluşması gerekir.

Ve bu şey de oluşmakta.

İnsanlık, sevgi, ruh ve coşkuyla taşan ve karşılığında hiçbir şey istemeden duygularını, zekâlarını ya da eylem güçlerini insanlık soyunun hizmetinde kullanan gönlü zengin insanlardan bugüne dek asla yoksun kalmadı.

Bu ruh, duyarlılık ya da coşku bolluğu olası her biçime bürünür. Yaşamın tüm diğer zevklerini bir kenara atarak, kendini çevreleyen bilgisizlerin iddialarının tersine, gerçek ve doğru olduğuna inandığı şeye tutkuyla kendini veren ateşli bir gerçek arayıcısıdır o. Dünyanın çehresini değiştireceğine inandığı buluşunun peşinde koşmaktan başka bir şey yapmayan, beslenme dâhil her şeyi unutup, kendini onun için feda eden bir kadının ona bir çocuk gibi yedirdiği ekmeği güç bela yiyebilen kâşiftir o. Sanat, bilim ve aile sevincinin bile herkes tarafından paylaşılmadıkça buruk geldiği ve sefalete ve zulme rağmen dünyayı köklü biçimde yeniden oluşturmaya çalışan ateşli bir devrimcidir o. İşgâl zulmünün

öyküleri eşliğinde kulağına fısıldanan vatanseverlik destanlarını hemen benimseyip gönüllü bir birliğe yazılmaya giden, karda yürüyen, açlık çeken ve sonunda kurşunlarla ölen genç bir çocuktur o.

Daha kıvrak bir zekâyla donanmış ve bundan esinlenmiş olduğundan, hoşnutsuzluk ve sempati duyduğu şeyleri daha iyi ayırt ederek, küçük kardeşiyle birlikte siperlere koşan, obüs yağmuru altında kalan ve "Yaşasın Komün!" diye mırıldanarak ölen Parisli yumurcaktır o. Herkes boyun eğerken, başına gelecekleri önemsemeden büyük haksızlığa başkaldıran, onu açığa çıkartan, sömürücüyü, fabrikanın küçük zorbasını veya bir hükümdarlığın büyük zorbasını cezalandıran biridir o. Ve son olarak, eğer gözler açılır da insanlığı ilerleten şeyin, kadının maruz kaldığı sömürü ve baskıya rağmen hâlâ iyi kötü ayakta kalmasını sağlayan şeyin ne olduğu saptanmak istenirse, o zaman özellikle kadında sürekli gözlenebilecek olan sayısız, sessiz ve bu yüzden bilinmeyen, değeri neredeyse asla anlaşılmamış tüm özverilerdir o.

Bu insanlar, kimileri karanlıkta, kimileri daha büyük bir arenada, insanlığın gerçek ilerlemelerinin işçiliğini yaparlar. Ve insanlık bunu bilir. Bu yüzden onların yaşantısını saygı ve söylenceyle kuşatır. Hatta onları şiirleştirir, onları öykülerinin, şarkılarının ve romanlarının kahramanı yapar. Onlarda,

büyük çoğunlukta bulunmayan cesareti, iyiliği, aşk ve özveriyi sever. Onların anılarını çocuklarına aktarır. Onların yalnızca aile ve dar dost çevrelerinde geçen anılarını bile yad ederek aile geleneği içinde büyük saygıyla yaşatır. Gerçek ahlâkı bu insanlar yaratır –zaten bu ada lâyık tek ahlâk budur–, geri kalan yalnızca basit eşitlik ilişkileridir. Bu cesaret ve özveriler olmasaydı, insanlık aşağılık hesapların batağında serseme dönerdi. Nihayet, bu insanlar geleceğin ahlâkını hazırlıyorlar; çocuklarımızın, hesabı kitabı bir yana bırakarak, her şeyin, tüm enerjinin, tüm cesaretin, tüm aşkın en iyi kullanım biçiminin ahlâkî güce olan gereksinimin en canlı biçimde hissedildiği yerde olduğu düşüncesiyle büyüyecekleri zaman gelecek olan ahlâkı.

Bu cesaret ve özveriler her dönem varoldu. Bunlara tüm hayvanlarda rastlanır. Bunlara insanın en çok sersemlemiş olduğu dönemlerde bile rastlanır.

Ve din adamları her zaman bu duygulara sahip çıkmaya, kendi çıkarları için bunların sırtından çıkar sağlamaya çalıştılar. Ve bugün hâlâ dinciler varsa, –bilgisizliğin dışında– özellikle her zaman bu özverileri, cesurlukları kullanmış olmalarındandır. Devrimciler –özellikle sosyalist devrimciler– de yine bu kişilere başvuruyorlar.

Cesaret ve özveri duygularını açıklamaya gelince, dinci, faydacı ve diğer ahlâkçılar kendi açıların-

dan, daha önce belirttiğimiz yanılgılara düştüler. Ama, bu duyguların gerçek kökenini her türlü mistik gücün ve İngiliz Okulu faydacılarının garip biçimde tasavvur ettikleri tüm merkantil hesapların dışında açıklamış olma payesi genç bir filozofa –anarşistliğinin farkında olmayan bu düşünüre–, Guyau'ya aittir. Anarşist felsefe, pozitivist ve evrimci Kantçı felsefenin yenildiği noktada gerçek yolunu buldu.

Bu duyguların kökeni, demektedir Guyau, özgüç duygusudur. Bu, sınırlarını aşan, yayılmaya çalışan yaşamdır. "Neyi yapma yeteneğinde olduğunu içsel olarak hissetmek, aynı zamanda, yapılması gerekli olan şeye ilişkin ilk bilinci edinmektir."

Her insanın yaşamında hissettiği ve her türden mistisizmle açıklanmaya çalışılmış görevdeki ahlâk duygusu. "Görev, gerçekleşmek, kendini vermek isteyen aşırı yaşam bolluğundan başka bir şey değildir; bu, aynı zamanda bir güç duygusudur."

Biriken her güç, önüne yerleştirilmiş engeller üzerinde basınç yaratır. Harekete geçebilmek, harekete geçmek zorunda olmaktır. Ve böylesi, bunca sözü edilen ve yazılan tüm bu ahlâkî "zorunluluk" her türlü mistisizmden uzak olarak şu doğru kavrama indirgenir: Yaşam, ancak yayıldığı koşulda sürebilir.

"Bitki kendisinin çiçek açmasını engelleyemez.

Bazen çiçek açmak, onun için ölmek olsa bile, bunun önemi yoktur, canlılık sürekli çoğalır!" diye tamamlıyor düşüncesini genç anarşist filozof.

İnsan varlığının durumu da, güç ve enerji doluyken aynıdır. Güç, onda birikir. Yaşamını yayar. Hesapsızca verir, vermeden yaşayamaz. Ve gelişirken çiçek gibi ölecekse bile– ne önemi var! Canlılık çoğalır; tabii eğer canlılık varsa.

Güçlü ol! Duygusal ve entelektüel enerjiyle dolup taş, o zaman zekânı, sevgini, eylem gücünü başkalarına aktarabilirsin! İşte, Doğu'ya özgü çileciliğin ikiyüzlülüğünden sıyrılmış ahlâk öğretisi tümüyle bundan ibarettir.

IX

İnsanlığın, gerçekten ahlâklı insanda hayran olduğu şey, zekâsını, duygularını ve eylemlerini, karşılığında hiçbir şey beklemeden vermeye onu iten gücü, yaşam taşkınlığıdır.

Düşüncesinden güç alan ve entelektüel yaşamla dolup taşan insan, doğal olarak yayılmaya çalışır.

Düşüncelerini başkalarıyla paylaşmadan düşünmenin hiçbir çekiciliği olmaz. Bin bir zahmetle bir düşünce elde edip, onu da, kendi mührünü basmak için özenle saklayan insan, yalnızca bir düşünce fakiridir. Zekâ dolu insan, düşünceyle taşar; düşüncelerini avuç dolusu saçar: Onları paylaşamazsa, yedi iklim dört bucağa serpemezse acı çeker: Onun yaşamı buradadır.

Duygu için de durum aynıdır. "Yalnızca kendimizle yetinemeyiz: Kendi acılarımızın talep ettiğinden daha fazla gözyaşımız, kendi varlığımızın olanak tanıdığından daha fazla yedek sevincimiz var," der Guyau; böylece, doğadan ele geçirilmiş gayet doğru birkaç satırla tüm ahlâk sorununu özetlemiş olur. Yalnız kalan insan acı çeker, bir tür endişe içindedir, çünkü düşüncesini, duygularını başkalarıyla paylaşamaz. İnsan büyük bir sevinç duydu-

ğunda, başkalarına varolduğunu, hissettiğini, sevdiğini, yaşadığını, savaştığını, mücadele ettiğini bildirmek ister.

İrademizi, eylem gücümüzü de hayata geçirme gereği duyarız. Harekete geçme ve çalışma, insanların büyük çoğunluğu için bir gereksinim hâline geldi; öyle ki, saçma koşullar erkeği ya da kadını yararlı çalışmadan uzaklaştırsa bile, eylem güçlerine belli bir alan açmak için kendilerine uyduruk ve sağduyudan uzak işler, zorunluluklar yaratırlar –yararlı bir şey yaptıklarına kendilerini ikna etmek için bir teori, din, "toplumsal görev" uydururlar: Dans ettiklerinde bu, hayırseverlik içindir, varlarını yoklarını giyime verdiklerinde bu, aristokrasinin seviyesini korumak içindir; hiçbir şey yapmadıklarında, bu, kural gereğidir.

"Başkalarına yardım etmek, insanlığı güçlükle çeken arabaya omuz vermek gerekirken arabanın çevresinde vızıltı yapılıyor," der Guyau. Bu omuz verme gereksinimi öyle büyüktür ki, ne kadar alt düzeyden olursa olsun tüm toplumsal hayvanlarda görülür. Ve politikada her gün beyhude yere harcanan bu muazzam enerji, arabaya omuz verme ya da en azından çevresinde vızıldama gereksiniminin dışavurumu değilse nedir?

Elbette bu "irade bolluğu" ve eylem açlığı, yaratma yeteneği olmayan bir zekâ ve cılız bir duyarlılık

eşliğindeyse, 1. Napolyon ya da Bismarck gibi dünyayı tersine döndürmek isteyen kaçıklardan başka bir şey yaratmaz. Diğer yandan, yine, çok gelişmiş bir duyarlılıktan yoksun düşünce verimliliği de, eser olarak verdiği kuru meyveleriyle, bilimin ilerlemesini durdurmaktan başka bir şey yapmayan bilim ukalâları yaratacaktır. Ve nihayet, yeterince engin bir zekânın rehberliğinde olmayan duyarlılık, tüm aşklarını verdikleri hödüğün tekine her şeylerini adamaya hazır kadınlar yaratacaktır.

Gerçekten verimli olmak için, yaşam, hem zekâ, hem duygu, hem de irade dahilinde düzenlenmiş olmalıdır. Ancak o zaman, her yöndeki bu verimlilik, yaşam olur: Yaşam adına lâyık tek şey budur. Bu yaşamın bir anını bile hayâl meyâl sezenler, uğruna, gayri iradî yaşamlarının yıllarını gözlerini kırpmadan verirler. Böyle taşkın bir yaşam yoksa, vaktinden önce yaşlanmış biri, güçsüz bir insan, asla çiçek açmadan solan bir bitki olunur.

"Birliğini yitirmiş bu yaşamı, yüzyıl sonunun kokuşmuşlukları arasına atalım!" diye haykırıyor gençlik; yaşamak ve çevrelerine yaşam saçmak isteyen, canlılık dolu gerçek gençlik. Ve ne zaman ki bir toplum çürümeye yüz tutarsa, bu gençlikten gelen atılım, yeni bir yaşam filizlensin diye, eski ekonomik, politik, ahlâkî kalıpları parçalar. Varsın şu ya da bu kişi mücadelede düşsün, ne önemi var! Can-

lılık sürekli çoğalıyor. Gençlik için yaşamak filizlenip çiçek açmaktır; sonuçları ne olursa olsun! Bunlardan pişmanlık duymaz.

Ama, insanlığın kahramanlık dönemleri bir yana, gündelik hayatı ele alırsak, ideallerden uzak yaşamak, yaşamak mıdır?

Günümüzde sık sık idealle alay edildiğini işitiyoruz. Gayet anlaşılır bir şey bu. İdeal çok sık olarak Hıristiyan ya da Budacı sakatlamayla karıştırıldı. Safları aldatmak için bu sözcük öyle sık kullanıldı ki, bir tepki oluşması gerekli ve yararlıdır. Biz de, bir yığın lekeyle kaplı bu "ideal" sözcüğünü, yeni düşüncelere daha uygun yeni bir sözcükle değiştirmekten memnun kalırız.

Ama, sözcük ne olursa olsun, gerçek ortadadır: Her insan varlığının kendi ideali vardır. Ne kadar fantastik olursa olsun Bismarck'ın kendi ideali vardır: Kılıç ve kanla yönetmek. Her burjuvanın kendi ideali vardır –bu ideal Gambetta'dan gümüş banyo küvetine, Trompette'den mutfak takımına ve bu ikisi için gerekli parayı fazla güçlük çekmeden ödeyebilmek için de birçok köleye sahip olmaktır.

Ama bunların yanında, yüksek bir ideal tasarlayan insan varlığı da vardır. Bir hödüğün yaşamı onu tatmin edemez. İnsan ilişkilerindeki kölelik, yalan, kötü niyet, entrika ve eşitsizlik onu isyana yöneltir. Onun da bir gün bir köle, dolap çeviren yalancı ya da

egemen olması nasıl mümkün olabilir? Herkesin arasında daha iyi ilişkiler olsaydı yaşamın ne kadar güzel olacağını sezmektedir; o, yoluna çıkacak insanlarla birlikte bu en güzel ilişkileri oluşturmaktan kendini alamamanın gücünü içinde hisseder. İdeal denen şeyi kavrar.

Bu ideal nereden kaynaklanıyor? Nasıl oluşuyor; bir yandan kalıtım, diğer yandan yaşam izlenimleriyle mi? Bunu kısmen biliyoruz. Olsa olsa kendi yaşam öykülerimizden, bunu az çok doğrulayan hikâyeler anlatabiliriz. Ama ideal buradadır –değişken, yavaş yavaş ilerleyen, dış etkilere açık, ama hep canlı. Bu, etkin yaşam gücü ve yaşam sevincinin azamî miktarını verecek olan şeye dair kısmen bilinçsiz bir duyumdur.

Demek ki yaşam, ancak bu ideal duyumuna yanıt verdiği koşulda güçlü, verimli ve duyum bakımından zengindir. Bu duyguya karşı hareket edin, yaşamınızın bütünlüğünü yitirdiğini hissedeceksiniz; yaşam bir değildir artık, gücünden yitirir, idealinizi sık sık yok edin, sonunda iradeniz, eylem gücünüz felç olur. Bir süre sonra, geçmişte varolduğunu bildiğiniz bu gücü, kararların kendiliğindenliğini bulamazsınız. Parçalanırsınız.

İnsanı, bağımsız olarak hareket eden sinirsel ve beyinsel merkezlerin bileşimi olarak düşünürseniz bir kez, artık bunun içinde gizemli hiçbir şey yoktur.

İçinizde mücadele eden çeşitli duygular arasında kararsızlığa düşün; bir süre sonra organizmanın uyumunu parçalayacak, iradesiz bir hasta olacaksınız. Yaşam gücünüz düşecek ve boşuna uzlaşma arayacaksınız; beyninizdeki ideal kavramlarıyla eylemlerinizin uyum içinde olduğu zamanki bütünlüklü, güçlü ve yaşam dolu varlık artık olamayacaksınız.

X

Ve şimdi, bitirmeden önce, sürekli kulaklarımızı tırmalayan İngiliz Okulu kaynaklı özgecilik ve bencillik üzerine bir şeyler söyleyelim.

Bu iki kavram arasında, İngiliz ahlâkçılarının koymaya çalıştıkları gibi bir ayrım görmediğimizden, bu incelemede, şu ana kadar bunlardan söz bile etmedik.

"Bize davranılmasını istediğimiz gibi başkalarına davranalım," derken bencilliği mi öneriyoruz, özgeciliği mi? Daha ileri gidip, "Her birimizin mutluluğu etrafındaki herkesin mutluluğuna sıkı sıkıya bağlıdır. Başkalarının kötülüğü üzerinde yükselen bir toplumda, rastlantı sonucu, birkaç yıl görece mutlu olunabilir, ama bu mutluluk, kumdan şatolar gibi yıkılır, devam edemez, en küçük şey bile onu parçalamaya yeter; ve eşit insanların toplumundaki olası mutluluk ile karşılaştırıldığında acınacak derecede küçüktür. Bu yüzden, herkesin iyiliğini hedeflediğin her seferinde doğru davranırsın," dediğimizde savunduğumuz şey özgecilik midir, bencillik midir? Biz yalnızca bir gerçeği saptamış oluyoruz.

Ve Guyau'nun bir sözünü genişçe alıntılayıp eklediğimizde -"Güçlü ol; tüm davranışlarında büyük ol;

yaşamını her yönde geliştir; dolu, tam ve verimli bir yaşamın tadını çıkarmak istiyorsan iç güçten yana olabildiğince verimli ol ve bunun için de toplumca sevilen ve toplumsal bir varlık ol. Sana daima son derece gelişmiş bir zekâ rehberlik etsin, mücadele et, riske gir –riskin zevki büyüktür–, sahip olduğun sürece tüm güçlerini, hesap kitap yapmadan, güzel ve büyük hissedeceğin şeye yönelt –ve o zaman, olası en büyük mutluluğu tatmış olursun. Kitlelerle bir olursan, hayatta başına ne gelirse gelsin, özellikle değer verdiğin insanların yüreklerinin seninkiyle birlikte, küçümsediklerinin ise sana karşı attığını hissedeceksin!"- bunları dediğimizde özgeciliği mi, bencilliği mi öğretiyoruz? Mücadele etmek, tehlikeye meydan okumak; yalnızca bir insanı değil, herhangi bir kediyi kurtarmak için bile olsa suya atlamak; isyan ettiğiniz büyük haksızlıklara son vermek için kuru ekmekle beslenmek; sevilmeyi hak edenlerle kendini uyum içinde hissetmek, onlar tarafından sevildiğini hissetmek –güçsüz bir filozof için tüm bunlar belki bir özveridir; ama enerji, güç, canlılık ve gençlik dolu erkek ve kadınlar için bu, yaşadığını hissetmenin zevkidir.

Buna bencillik mi diyelim, özgecilik mi?

Sistemlerini genellikle bencil ve özgecil duygular arasında varsayılan karşıtlık üzerine kuran ahlâkçılar yanlış yoldadır. Eğer bu karşıtlık gerçekte

varolsaydı, eğer bireyin iyiliği toplumunkine gerçekten karşıt olsaydı, insan soyu varolamazdı; hiçbir hayvan soyu bugünkü gelişim düzeyine erişemezdi. Eğer karıncalar, karınca yuvasının refahı için hep birlikte çalışmaktan büyük zevk almasalardı, karınca yuvası olmazdı ve karınca da bugün olduğu gibi olmazdı: Karınca ki, böcekler arasındaki en gelişmiş varlıktır, ve ancak büyüteç altında görülebilen beyni, neredeyse ortalama insan beyni kadar güçlüdür. Kuşlar göç ederken, yavrularını yetiştirirken gösterdikleri özende, yırtıcı kuşlara karşı toplumlarını savunmak için ortak eylemlerinde büyük bir zevk bulmasalardı, kuş cinsi bugün vardığı gelişme düzeyine erişemezdi. Kuş cinsi ilerleyeceğine gerilerdi.

Ve Spencer, gelecekte bireyin iyiliğinin türün iyiliği ile örtüşeceğini öngördüğünde, bu ikisi daima özdeş olmasa, hayvanlar âleminde evrimin bile olamayacağını unutmaktadır.

İnsan soyunda olduğu kadar hayvanlar âleminde de her zaman bulunan, her zaman varolan ama çoğu kimsenin anlayamadığı şey, bireyin iyiliği ile türün iyiliğinin özünde aynı şey olduğudur. Yoğun bir hayat yaşamak her bireyin amacı olduğundan, bireyin en büyük yaşam yoğunluğunu en büyük toplumsallıkta, etrafındakilerle en mükemmel özdeşlikte bulduğunu anlayamıyorlar.

Ama, bu bir zekâ ya da kavrayış eksikliğinden

başka bir şey değildir. Dar kafalı insanlar hep varolmuştur; aptallar hep olmuştur. Ama ne tarihin ne de jeolojinin herhangi bir döneminde bireyin iyiliği toplumunkiyle asla çatışmamıştır. Bunlar her zaman özdeş kalmış ve bunu en iyi kavrayanlar da yaşamdan daima eksiksiz zevk almışlardır.

Demek ki, bizim gözümüzde özgecilikle bencillik arasındaki ayrım saçmadır. Bu yüzden, insanın her zaman bencil duygularıyla özgecil duyguları arasında uzlaşmalar yaptığını ileri süren faydacı görüş hakkında da bir şey söylemedik. Kararlı insan açısından böyle uzlaşmalar yoktur. İşin gerçeği şu ki, günümüz koşullarında eşitlikçi ilkelerimize uygun yaşamaya çalışırken bile, attığımız her adımda bu ilkelerin gerçekten örselendiğini hissetmemizdir. Yemeğimiz ve yatağımız ne kadar mütevazı olursa olsun, köprü altında yaşayan ve genellikle kuru ekmek bile bulamayan insanlarla karşılaştırıldığında Rothschild sayılırız. Entelektüel ve sanatsal zevklere kendimizi pek az versek bile, kol emeğine dayalı, tekdüze ve ağır işinden geceleri evine dönen, sanattan ve bilimden zevk alamayan ve bu yüksek zevkleri asla tatmadan ölecek milyonlarla karşılaştırıldığında bizler yine Rothschild'izdir.

Eşitlikçi ilkeyi sonuna kadar götürmediğimizi hissediyoruz. Ama, bu koşullarla uzlaşmak da istemiyoruz. Onlara başkaldırıyoruz. Koşullar bizim

üzerimizde ağırlık oluşturuyor, bizi devrimcileştiriyorlar. Bizi isyana yönelten şeye uyum sağlamayız. Her türlü uzlaşmayı, hatta tüm mütarekeleri reddediyor ve bu koşullara karşı sonuna kadar mücadele etmek için kendimize söz veriyoruz.

Bu bir uzlaşma değildir; ve kararlı insan koşulların kendi kendine değişmesini bekleyerek huzurla uyuma iznini kendine vermez.

İşte nihayet incelememizin sonundayız.

Ahlâk anlayışının tümüyle değiştiği dönemler olduğunu söyledik. O dönemlerde ahlâklı kabul edilen şeyin, en derin ahlâksızlık olduğunun farkına varılır. Bu, kimi yerde, bir alışkanlıktır, veya yüceltilen bir gelenektir, ama özünde bir ahlâksızlıktır. Kimi yerde, yalnızca tek bir sınıfın çıkarına göre düzenlenmiş bir ahlâk olarak bulunur. Bütün bunlar fırlatılıp atılır ve "Kahrolsun Ahlâk!" diye haykırılır. Ahlâksız davranışlarda bulunmak görev kabul edilir.

Bu dönemleri selâmlayalım. Bunlar eleştiri dönemleridir. Bu dönemler, toplumda büyük bir düşünsel çalışmanın oluştuğunun en kesin işaretleridir. Bu, üstün bir ahlâkın oluşum sürecidir.

Bu ahlâkın ne olacağını, insan ve hayvanlar üzerindeki incelemelere dayanarak formüle etmeye çalıştık. Bu arada, kitlelerin ve düşünürlerin kafasında önceden oluşmuş ahlâkı da gördük.

Bu ahlâk hiçbir şey emretmeyecektir. Bireyin din, yasa ve hükümet tarafından sakatlanmasını reddettiği gibi, bireyi soyut bir düşünceye göre biçimlendirmeyi de kesin olarak reddedecektir. Bireye tam ve bölünmez bir özgürlük bırakacaktır. Bu ahlâk, olguların basit bir gözlemcisi, bir bilim olacaktır.

Ve bu bilim insanlara şunu diyecektir: Eğer kendinde güç görmüyorsan, güçlü duyguların, büyük zevklerin olmadığı, ama büyük ıstırapların da olmadığı iç karartıcı, tekdüze bir yaşamı sürdürmeye yeterli gücün varsa yalnızca, eh, o zaman, basit bir eşitlikçi dürüstlük ilkesiyle yetin. Kısacası, güçlerin vasat olduğuna göre, olası en büyük mutluluk toplamını bu eşitlikçi ilişkilerde bulacaksın.

Ama eğer kendinde gençliğin gücünü hissediyorsan, yaşamak istiyorsan, bütün, dolu, taşkın bir yaşamdan zevk almak istiyorsan –yani, canlı bir varlığın arzulayabileceği en büyük zevki tanımak istiyorsan– yapacağın her şeyde güçlü ol, büyük ol, enerjik ol.

Çevrene yaşam saç. Aldatmanın, yalan söylemenin, dolap çevirmenin, kurnazlık etmenin seni küçülteceğini, alçaltacağını, seni daha baştan güçsüz göstereceğini, kendini efendisinden aşağı hisseden harem kölesine benzeteceğini bilmelisin. Sana zevk verecekse böyle davran, ama o zaman, peşinen bil ki

insanlık seni önemsiz, aşağılık, güçsüz kabul edecek ve buna göre davranacaktır. Senin gücünü görmeyerek, sana merhamete –yalnızca merhamete– lâyık bir varlıkmışsın gibi davranacaktır. Kendi eylem gücünü kendin böyle kötürümleştirirsen, öfkeni insanlıktan alma.

Tersine, güçlü ol. Ve bir kez büyük bir haksızlık –yaşamda büyük bir haksızlık– ya da bilimde bir yalan, ya da başkasının dayattığı bir ıstırap görür ve algılarsan, bu büyük haksızlığa, yalana ve adaletsizliğe isyan et. Mücadele et! Mücadele ne kadar canlı olursa, yaşam da o kadar yoğun olacaktır. O zaman yaşamış olursun ve bu yaşamın birkaç saatini, çürümüş bataklıktaki ot gibi yaşamın yıllarına feda etmezsin.

Herkese, bu yaşamın zenginliğini ve taşkınlığını yaşama olanağı sağlamak için mücadele et ve bu mücadelede, başka hiçbir şeyde benzerini bulamayacağın denli büyük sevinçler tadacağına emin ol.

Ahlâk biliminin sana söyleyebileceği şey bundan ibarettir. Seçecek olan sensin.

"İnsanda ahlâk duygusu,
koku ve dokunma duyusu
gibi doğal bir yetenektir.
Bu duygudan kurtulmak
istesek bile beceremeyiz.
İnsan için, dört ayak üstünde
yürümek, ahlâk duygusundan
kurtulmaktan daha kolaydır.
Bu duygu, hayvanın evriminde,
insanın dik durmasından
önce gelir."

ISBN 975-7005-38-4

www.kaosyayinlari.com